

Asociace
pro mezinárodní
otázky
Association
for International
Affairs

Situace lidských práv v Čečensku

—

Květen 2005

Situace lidských práv v Čečensku

—

Emil Souleimanov

Květen 2005

Tento text navazuje na autorovu knihu o rusko-čečenské válce, která vyjde v pražském nakladatelství Public History v létě 2005.

© 2005 Asociace pro mezinárodní otázky. Asociace pro mezinárodní otázky. Všechna práva vyhrazena. Názory vyjádřené v textu nejsou oficiálním stanoviskem vydavatele.

Asociace
pro mezinárodní
otázky
Association
for International
Affairs

Situace lidských práv v Čečensku

—
Květen 2005

„Válka, to nejsou jen zákopy a bitevní pole. Je to strach lidí sedících ve sklepě z toho, že si nestihnou nabrat pitnou vodu. Je to děs matky, když její nezletilý syn zmizel z domu a neví se, kde je, nebo když se dcera ocitla v poli vidění vojáků...“

Valerij Tiškov

„Vláda Ruské federace jednoznačně prohlašuje, že se boj proti teroristům a banditům v žádném případě nesmí obrátit v boj namířený proti národům Čečenska... Obyvatelé Čečenska musí vědět, že se jim dostane ochrany a pomoci od vlády Ruské federace. Federální moc směřuje své aktivity s ohledem na zájem každého národa Ruska a s ohledem na jednotu jeho multietnického národa.“

Prohlášení vlády Ruské federace o situaci v Čečenské republice a opatřeních, které mají vést k jejímu vyřešení, 25. října 1999

„Považujeme za absolutně nepřijatelné, jakým způsobem jsou vedeny vojenské operace v Čečensku s jejich tragickými následky pro obrovský počet civilního obyvatelstva této republiky. Výsledkem tohoto nevybíravého a neadekvátního použití síly je velice vážné porušování základních lidských práv nevinných obyvatel Čečenska, jako je právo na život, právo na svobodu a právo na bezpečnost.“

Parlamentní shromáždění Rady Evropy, Konflikt v Čečensku, Doporučení 1444 z ledna 2000

Situace lidských práv v Čečensku

—
Květen 2005

Musím se přiznat, že práce nad touto kapitolou byla pro mne psychicky velmi náročná. Nutnost seznamovat se, registrovat a klasifikovat nesčetné případy vražd, ponižování, mučení, znásilňování a drancování doplňoval další problém. Bylo nutné zachovat nezbytný badatelský odstup. Další otázkou bylo, jakým metodologickým postupům dát přednost.

Obraz války nelze zrekonstruovat bez vytvoření galerie lidských utrpení, stejně jako se nedá pochopit logika konfliktu pouhým zkoumáním „němých“ grafik, čísel a tabulek. Válka je především psychický stav „kolektivního zbláznění se“, surrealistický svět násilí a pomsty, jenž se řídí vlastními zákony, které podmiňují chování lidí a které jsou proto pro člověka zvenčí často nepochopitelné.¹ Každá válka, a zvláště ta lokální s etnickým či náboženským komponentem, má navíc svoje charakteristické vlastnosti, které vyplývají ze zeměpisného, sociálně-ekonomického a politického prostředí, ale i z (etno)kulturních zvláštností zneprátelených stran. Rusko-čečenský konflikt je názorným příkladem toho, do jaké míry mohou (etno)kulturní specifika ovlivňovat průběh a charakter lokálního ozbrojeného konfliktu.²

Kdybychom se pokusili uvést alespoň malou část vyprávění lidí, kteří prošli peklem války, přišli o roky nabývaný majetek, příbuzné a blízké a o možnost vést důstojný lidský život, přesáhneme zdaleka formát této knihy. Rozhodneme-li se však použít několik málo svědectví ze stovek a tisíců, nevyhnutelně vyvstane otázka, jaká z nich upřednostňovat? Má se vycházet z časového či tematického principu nebo volit ta svědectví, která mají zdánlivě silnější a sugestivní účinek (jaká jsou však kritéria pro měření lidského utrpení?), nebo je dobré se spíše snažit zbytečně netraumatizovat čtenářskou představivost a záměrně se vyhýbat svědectvím o znásilňování žen a mužů, odřezávání končetin, rozparování vnitřností, upalování zaživa..?

Při psaní této kapitoly jsem si plně uvědomoval skutečnost, že bude mít ryze informativní, povrchní charakter. Při vši autorově snaze nemůže kniha o utrpení civilního obyvatelstva způsobeného ozbrojeným konfliktem čtenáři tlumočit děsivou realitu války v „dostatečně“ autentické míře. V této souvislosti je rovněž těžké nárokovat si badatelský odstup, neboť vyprávění o válečných zločinech nemůže vzhledem ke zvýšenému emocionálnímu aspektu být (zcela) neutrální.³

¹Podrobněji viz např. Nordstrom, R.: The Anthropology and Ethnography of Violence and Sociopolitical Conflict, in: Nordstrom, R., Fieldwork and Fire. Contemporary Studies on Violence and Survival, Berkeley 1995.

²Neznalost těchto specifik pak některým komentátorům poskytuje široký prostor pro zvýraznění atributivně-manifestních rysů konfliktu, které leží na jeho povrchu (např. islám, terorismus atd.), nikoli jeho skutečné podstaty.

³Předpokládám, že není zapotřebí znovu akcentovat pozornost na neadekvátním použití vojenské techniky v bojích za Grozny a další obce v období od října 1999 do února 2000, což stálo životy tisíců životů obyvatelů Čečenska. Tato problematika již byla projednána v předcházejících kapitolách.

Situace lidských práv v Čečensku

—
Květen 2005

Abych se však maximálně vyhnul případným výčtkám, že nejsem objektivní, pokusím se – všude, kde je to možné – dávat primární prostor zdokumentovaným svědectvím očitých svědků, jež sesbírali pracovníci uznávaných mezinárodních organizací v zóně ozbrojeného konfliktu, a oficiálním prohlášením a svědectvím významných odborníků na lidská práva, kteří se rusko-čečenským konfliktem dlouhodobě zabývají. Záměrně se tedy vyhnu (nebo se o to usilovně budu snažit) vlastní interpretaci povahy porušování lidských práv civilního obyvatelstva příslušníky federálních jednotek. Předpokládám, že si závěry udělá čtenář sám. Tato kapitola totiž byla myšlena spíše jako kompilát svědectví z renomovaných zdrojů, který by měl čtenáři k tomuto tématu poskytnout dostatečný faktografický materiál. Případy porušování lidských práv jsou různého druhu. V této kapitole se budu věnovat těm případům porušování lidských práv, jichž se dopouštěli či dopouštějí příslušníci ruské armády a jednotek ministerstva vnitra. Případům, kdy lidská práva porušují separatisté, bude věnována pozornost v kapitole Čečenský odboj.

Všem, kteří mají zájem o problematiku porušování lidských práv v Čečensku a umí alespoň jeden světový jazyk (nejlépe ruštinu nebo angličtinu), doporučuji využít služeb webových stránek organizací na obranu lidských práv. Z jejich řad bych zvláště vyzdvihl mezinárodní Human Rights Watch a ruské Středisko pro ochranu lidských práv Memoriál, jež se mimo jiné zabývají také obtížnými a nebezpečnými aktivitami, např. monitorováním, respektive systematickým registrováním konkrétních případů porušování lidských práv v zóně konfliktu a okolo ní. Jak již bylo zmíněno, v této kapitole dostanou přednost materiály těchto a jiných uznávaných organizací na ochranu lidských práv, které lze stěží podezírat z předpojatosti.⁴ Vzhledem k mimořádně velkému množství případů porušování lidských práv v Čečensku ze strany federálních vojsk a nemožnosti jejich adekvátního, tedy vyváženého citování v textu, se pokusím svoje informace bohatě doplňovat snadno ověřitelnými odkazy na internetové zdroje.⁵

Pracovníci ruského Střediska pro lidská práva Memoriál zrekonstruovali seznam obcí a osob, kteří se stali obětí nepřiměřeného použití síly ze strany příslušníků federálních jednotek během další fáze „protiteroristické operace“ v Čečenské republice, jmenovitě od července do prosince 2002: <http://www.memo.ru/hr/hotpoints/chechen/zjl/index.htm> (staženo 08. 10. 2004)

⁴Viz webovou stránku Human Right Watch, věnovanou Čečensku (<http://hrw.org/russian/editorials/chechnya/index.html>) a webovou stránku Memoriálu věnovanou Čečensku <http://www.memo.ru/hr/hotpoints/caucas1/index.htm> (staženo 28. 09. 2004)

⁵K mezinárodněprávním aspektům rusko-čečenských válek viz např. Faurby, I., International Law, Human Rights and the Wars in Chechnya, viz online: <http://www.caucasus.dk/publication13.htm> (staženo 17. 08. 2004)

Situace lidských práv v Čečensku

—
Květen 2005

„Začistky“

Válka, která začala v roce 1999, byla naplánována a provedena ve znamení odplaty. Pomsta za zabitě druhy a ponížení, způsobené mnoha ruským důstojníkům prohrou v první rusko-čečenské válce, se staly hybnou silou okupačních vojáků. Tomu, že se nové tažení co do brutality v ničem neliší od toho předchozího a spíše jej v mnoha ohledech předčilo, nasvědčují události ve vesnicích Novyje Aldy, Gechi-Ču, Sernovodsk, Assinovskaja, Ačchoj-Martan, Alchan-Kala, Cocin-Jurt, Komsomolskaja a mnoha dalších, stejně jako v Grozném, Argunu a dalších městech, které se staly již v prvních měsících války. Tyto obce potkal osud vesnice Samaški (1995) – nejprve byly totiž zablokovány rozsáhlými ozbrojenými kordony, které obyvatelům obce znemožňovaly dostat se ven, a pak vystaveny masivním obštelům z těžkého dělostřelectva, letectva a tanků. Následně byly provedeny smutně proslulé „začistky“, doprovázené popravami, drancováním, mučením a znásilňováním civilistů, kteří takřka zázrakem přežili bombové útoky.⁶

Britský vojenský analytik C. Blandy se pokusil systematizovat seznam obcí, které byly v období od 6. listopadu do 30. listopadu 1999 vystaveny dělostřeleckým a leteckým útokům. Tyto informace nejsou sice úplné, ale hlavním autorovým záměrem bylo ukázat zejména frekvenci útoků na vesnici Alchan-Kala v centrální části republiky – jihozápadně od Grozného. Obdobně pustošivé útoky se na čečenské vesnice a města podnikaly od října 1999 do března 2000. A tyto útoky umožňují pochopit rozsah devastace, která postihla čečenské obce během kulminace vojenské operace. Je smutnou realitou, že pouze o několika málo případech (které jsou v tabulce zvýrazněny tučným písmem) by se dalo tvrdit, že šlo o útok výlučně na pozice čečenských ozbrojenců⁷.

⁶Viz např. materiály Human Rights Watch a Memoriálu <http://www.hrw.org/russian/press/russia/2000/0223.htm>, <http://www.memo.ru/hr/hotpoints/N-Caucas/aldy/aldyswid.htm>, <http://www.hro.org/war/2004/02/05.php>, <http://www.memo.ru/hr/hotpoints/N-Caucas/aldy2000/index.htm>, <http://www.hro.org/war/2004/02/05-1.php>, <http://www.memo.ru/hr/hotpoints/N-Caucas/aldy/aldylist.htm>, <http://www.hrw.org/russian/reports/russia/2000/feb/> (staženo 10. 10. 2004),

⁷Blandy, C.: Chechnya: Dynamics of War Brutality and Stress, Conflict Research Centre, UK, červenec 2001. Viz též materiál Memoriálu www.memo.ru/hr/hotpoints/N-Caucas/misc/mi8.htm (staženo 17. 10. 2004)

Situace lidských práv v Čečensku

–
Květen 2005

Datum	Druh zbraně	Cíle
6. listopadu	Rakety systému „země-země“: 8 raket dělostřeleckého komplexu „Točka“	Západní předměstí Grozného, Krasnostepanovskij, Katyr-Jurt, 15 stálých cílů
7. listopadu	Letectvo – 30 letů,	Čtvrti Grozného, Gudermes, Bamut, Argunská soutěska
8. listopadu	Dělostřelectvo, letectvo – lety přerušeny kvůli zhoršenému počasí	Předměstí Grozného, Argun, Urus-Martan, Pervomajskaja, Gudermes
9. listopadu	Letectvo – 30 letů, válečné vrtulníky - 18 misí, dělostřelectvo – salvová palba	Bamut, Duba-Jurt, Čiški, předměstí Grozného, Samaški, Zakan-Jurt, Kulary, Urus-Martan
10. listopadu	Letectvo – 30 letů	Části Grozného, Gudermes, Bamut, Šali, Urus-Martan
11. listopadu	Letectvo – 23 letů, letectvo a dělostřelectvo	Pozice ozbrojenců v Grozném, Argun, Komsomolskoje, Tangi, Petropavlovskaja, Staraja Sunža, Šali, Seržeň-Jurt, Mesker-Jurt, Elistanži
14. listopadu	Letectvo – 72 letů	Logistická podpora a podpora při bojích
15. listopadu	Letectvo – 70 letů, válečné vrtulníky – 45 misí	Bamut, Grozný, Černoreče, Avtury, Benoj-Jurt, Gechi, Alchan-Jurt, Alchan-Kala, Kulary, Ca-Vedeno
17. listopadu	Dělostřelectvo a letectvo	Prigorodnoje, Čečen-Aul, Taškala, Mesker-Jurt, Petropavlovskoje, Alchan-Jurt, Urus-Martan, Ačchoj-Martan, Proletarskoje, Pervomajskaja, Vedeno, Achar, Argun
18. listopadu	Letectvo – 50 letů	Urus-Martan, Alchan-Jurt, Bilinskoj, Gechi, Grozněnskoje, Proletarskoje, Radužnoje, Koškeldy, Novogrozněnskoje, Bači-Jurt, Alleroj, Balansu, Bechoj-Jurt,

Situace lidských práv v Čečensku

–
Květen 2005

		Nožaj-Jurt, Zandak, Seržeň-Jurt, Šali
20. listopadu	Dělostřelectvo	Alchan-Kala a Vetti-Mokch
21. listopadu	Dělostřelectvo, letectvo	Prigorodnoje, Petropavlovskaja, Oktjabrskoje, Šovda, Belorečje, Charačoj, Čechi-Ču, Alchan-Jurt, Staryj Achčoj, Alleroj
22. listopadu	Dělostřelectvo, letectvo – 50 letů	Kurčaloj, Argun, Alchan-Jurt, Novaja Žižň, Meskher-Jurt, Kiri, Gojty, Urus-Martan, Belorečje, Ušchoj-Jurt, Alleroj, Šatoj, Šali, jižní čtvrti Grozného
23. listopadu	Dělostřelectvo, letectvo – 12 letů, válečné vrtulníky – 8 misí	Urus-Martan, Alchan-Jurt, Avtury, Čiški, Ca-Vedeno, Argunská soutěska
24. listopadu	Válečné vrtulníky – 86 misí	Grozný, Rošni-Ču, Tangi-Ču, Gechi-Ču, Martan-Ču
25. listopadu	Letectvo – 15 letů	Grozný, Urus-Martan, Belgatoj, Avtury, Argunská soutěska
26. listopadu	Válečné vrtulníky – 42 misí	Grozný, Argunská soutěska
27. listopadu	Dělostřelectvo, letectvo	Čtvrti Grozného
28. listopadu	Dělostřelectvo, letectvo – 60 letů, válečné vrtulníky – 52 misí	Části Grozného, Komsomolskoje, Argun, Čečen-Aul, Alchan-Jurt
29. listopadu	Letectvo – 95 letů	Urus-Martan, Čiri-Jurt, Alchan-Kala
30. listopadu	Dělostřelectvo, letectvo	Nožaj-Jurt, Alchazurovo, Alchan-Jurt

Situace lidských práv v Čečensku

—
Květen 2005

Tzv. „začistky“ se staly nedílnou součástí aktivit federálních jednotek Čečenska od konce roku 1999. Vzhledem k jejich pravidelnému provádění lze říci, že do dneška nezůstala fakticky žádná čečenská obec (vyjma některých ze severu země) ušetřena jejich destruktivnímu účinku. „Začistky“ jsou podle oficiální terminologie koncipovány jako akce k vypátrání čečenských ozbrojenců skrývajících se v obcích, k odhalení skladů zbraní atd. Mělo se tedy jednat o preventivní opatření zavedená proto, aby se předešlo diversně-teroristické a teroristické činnosti ozbrojených separatistů. Avšak v podmínkách partizánského válčení efektivita podobných opatření nemůže být vysoká ve smyslu skutečného vykořeňování guerillového odboje. Pro tento účel v ruské armádě i ve strukturách ministerstva vnitra stále chybí jednotky, jež by byly vycvičeny k provedení operací tohoto druhu, respektive jejich podíl je velmi nízký. Chybějí rovněž důvěryhodná výzvědná data (jelikož u Čečenců je udavačství tabu). K účinnosti „začistek“ – je-li jejich posláním skutečně boj proti ozbrojeným separatistům – nepřispívá ani motivace a psychický stav federálních vojáků a příslušníků ministerstva vnitra, kteří se na čečenském území chovají spíše jako okupační armáda, spatřující v lokálním obyvatelstvu (potencionálního) nepřítele. Jak upozorňuje známý ruský ochránce lidských práv a člen Rady Střediska pro ochranu lidských práv Memoriál Alexandr Čerkasov: „Samotný název „protiteroristická operace“ předpokládá vysokou přesnost akcí a především existenci osobních kauz či aspoň seznamů „teroristů“. Avšak takové skutečné množství „filtračních kauz“ - podobné těm, které měla k dispozici SMERŠ (vojenská rozvědka, která fungovala v Sovětském svazu během druhé světové války – pozn. autora) ke konci Druhé světové války – na počátku ozbrojených akcí v Čečensku vytvořeno nebylo a tzv. „operativní“ údaje byly neúplné a úryvkovité. Prakticky od samotného začátku druhé války měla proto zadržování na území Čečenska masový a nevybíravý charakter. Nevybíravost byla výsledkem špatné rozvědky, plánování a řízení a masovost to musela vykompenzovat. Prakticky okamžitě se proto objevily dva nezbytné následky takového přístupu: použití „fyzického nátlaku“ vůči zadrženým a korupce v silových orgánech. Při nevybíravých zadržováních, při absenci předběžně sesbíraných podkladů a jakýchkoli důkazních materiálů nebyl jasný ani kruh otázek, které měly být položeny zadrženému. Výpovědi, které se takto získávaly, se tak stávaly jediným možným důkazem. Vyšetřovatelé proto od zadržených získávali osobní přiznání především pomocí mlácení, týrání a brutálního zacházení. Nepřítomnost jiných materiálů než výpovědi získávaných na výsleších umožňovala obrovskou zvlášť příslušníků federálních silových resortů vůči zadrženým: od zahájení trestných kauz po osvobození. Samozřejmě, praxe osvobození za výkupné se ujala prakticky okamžitě, počínaje zimou 2000, a byla běžná během dalších tří let. Ostatně jak týrání, tak korupci lze považovat za přenos všeruské praxe v podmínkách téměř úplné nemožnosti cokoli kontrolovat.“⁸ Kromě toho se „vojstva vyhýbají kontaktům s ozbrojenci a snaží se je likvidovat především střelbou z dělostřelectva a letectva. Takový přístup přenesený do prostoru typického svým lesnatým

⁸Čerkasov, A.: „Neoficialnaja tjuremnaja sistema v Čečenskoj respublike, viz online verzi: http://www.hro.org/war/07_03/04_07_03.htm (staženo 08. 09. 2004)

Situace lidských práv v Čečensku

—
Květen 2005

terénem odnáší civilní obyvatelé, kdežto ozbrojencům vznikají jen minimální škody.⁹ Pravda, posláním armády teoreticky nemůže být „adresní“ identifikace teroristů, ale terénní boj proti ozbrojeným skupinám nepříteli. „Hledat zločince je úkolem nikoli pro vojáky, ale pro profesionální vyšetřovatele. Armáda (včetně vnitřních vojsk) reaguje na útoky způsobem, který je pro ni jediné dostupný, tedy trestá ty, koho – na rozdíl od útočníků – dovede chytit.“¹⁰

Uvedená fakta tedy mají za následek, že se „začistky“ obracejí v rutinní, často málo skrývané násilí ve vztahu k normálním lidem, kteří s ozbrojenými separatisty mnohdy nemají nic společného.¹¹ Týrání, vraždy, ponižování civilistů, drancování a ničení jejich majetku se tak v současném Čečensku stávají součástí „normálního“, každodenního života.¹²

Nedílnou součástí „začistek“ se stávají také únosy obyvatel, za něž příslušníci federálních vojsk přinejlepším vyžadují zaplacení výkupného, přinejhorším je pak Čečenci nacházejí mrtvé v odlehlých místech nebo v místech hromadných hrobů.¹³ Téměř vždy však zadržení a „zmizelí“ procházejí tzv. filtračními punkty, kde se stávají obětmi protiprávního zacházení ze strany příslušníků ruské armády a ministerstva vnitra. Následkem „začistek“ trpí zejména mužské obyvatelstvo v odvodovém věku, proti němuž jsou tyto akce patrně namířeny. V poslední době jsou ovšem stále častěji registrovány případy sexuálního násilí ve vztahu k čečenským ženám a dívkám.

Mnozí pozorovatelé si povšimli, že násilné jednání během „začistek“ nezpůsobují zástupci všech druhů ozbrojených sil federálních vojsk, ale provádí je zejména kontraktníci, tedy příslušníci zvláštníků oddílů ministerstva vnitra (OMON) a v posledních měsících rovněž příslušníci vojenské rozvědky (GRU) a FSB, tedy dospělí muži ve věku od 25 let. Účast vojáků základní služby na protiprávním jednání vůči civilistům je tedy spíše výjimečná. Ti například během provedení „začistek“ zpravidla zůstávají v jednotkách, které obkličují obec.

⁹ Gakajev, D.: in: *Sovremennaja konfliktologija v kontekste kultury mira* (sborník), Moskva 2001, str. 231.

¹⁰ O této skutečnosti však lze uvažovat spíše relativně, neboť nelze podceňovat pokrevně-příbuzenskou propojenost separatistů, bojujících na vlastním území, se sympatizujícím místním obyvatelstvem, stejně jako zakořeněný v čečenské kultuře obyčej pohostinnosti

¹¹ Viz např. materiály Memoriálu <http://www.memo.ru/hr/hotpoints/N-Caucas/spiski/sp0301.htm>. O začistce vesnice Cocin-Jurt v lednu, březnu červenci, září 2002 viz další materiál Memoriálu aj.: www.memo.ru/hr/hotpoints/N-Caucas/misc/cocinurt.htm, www.memo.ru/hr/hotpoints/N-Caucas/misc/cocin2.htm, www.hro.org/war/09_04_02.htm, <http://www.savechechnya.narod.ru/genozid/genozid02..htm> (staženo 30. 10. 2004)

¹² Podobné praktiky se hojně používali ruskými důstojníky i za Velké kavkazské války 19. století. Viz např. *Novyje izvestija*, 16. 07. 2004

¹³ Není od věci se zmínit, že se kontraktníkům často měsíci nevyplácí služné.

Situace lidských práv v Čečensku

—
Květen 2005

Toto chování je snadno vysvětlitelné, neboť „začistky“ mimo jiné představují zdroj slušných příjmů pro jednotky tvořené převážně kontraktníky a oddíly ministerstva vnitra.¹⁴ Human Rights Watch s poukazem na skutečnost, že „začistky“ jsou téměř vždy doprovázeny drancováním, uvádí, že „se u Čečenců ustálil názor, že záměrem „začistek“ není pátrání po ozbrojených lidech, zbraních a skladištích munice, ale že jejich účelem je spíše osobní obohacování vojáků.“¹⁵

Zvláště nevybíravé represálie vůči obyvatelstvu obcí však nastávají poté, co bývají vojenské kolony, kontrolní stanoviště či příslušníci federálních jednotek obšťelováni nebo po uskutečnění teroristicko-diverzního útoku v blízkosti obce. O přetrvávání principu kolektivní viny svědčí skutečnost, že se vzápětí proti obyvatelům obcí provádějí kruté „začistky“ za účasti desítek tanků a obrněných vozů, dělostřeleckých komplexů, vrtulníků a stovek vojáků. Přičemž mnohdy stačí, když výstřel směrem k ruským pozicím zazní i v celkem velké vzdálenosti od obce.¹⁶

Zvýšená brutalita „začistek“ zpravidla přichází jako odvěta za spolupráci obyvatel konkrétních obcí se separatisty nebo při podezření, že taková spolupráce existuje. „Začistky“ se však nepodnikají zdaleka jen jako odplata za útoky ze strany separatistů, ale uskutečňují se podle libovůle náčelníků individuálních taktických skupin. Ti totiž svoje počínání mohou zdůvodňovat (podloženými či nikoli) agenturními zprávami o přítomnosti ozbrojených separatistů ve vesnici, o existenci skladišť zbraní atd. Neposlední úlohu v jejich aktivitě hraje možnost drancovat. „Začistky“ se provádějí pravidelně, mnohdy je tatáž vesnice „začištěna“ několikrát do roka, což znemožňuje obyvatelům normálně žít kvůli permanentním obavám o život svůj a svých blízkých, o zdraví a majetek.

Technologii „začistek“ přibližuje Mezinárodní federace pro lidská práva následovně: „Federální vojska obkličují vesnici obrněnými vozy a během celé doby {trvání operace} zabraňují pohybům ven z vesnice. Velice často jsou pohyby zakázány i uvnitř vesnice samotné. Vojáci bývají umístěni na všech ulicích. Stanoviště jsou na každých 10, 20 či 30 metrech a vesnice je rozdělena do několika zón. V noci se vojáci zpravidla stahují do svých

¹⁴Citováno podle Kubcova, J.: Položeníje v Čečne uchudšilos. Tak utverždajet HRW, Novyje Izvestija, 21. 02. 2001, viz online verzi: <http://www.memo.ru/hr/hotpoints/N-Caucas/ch99/010221/ni0221b.htm> (staženo 10. 10. 2004)

¹⁵Viz např. Water, T.: Human Rights in Chechnya: A Last Case? Conflict Studies Research Centre, UK, srpen 2003. Viz také Crimes of War Project, Chechnya and Laws of War (sborník), online verze je na adrese: <http://www.crimesofwar.org/expert/chech-oleg.html> (staženo 18. 10. 2004)

¹⁶International Federation for Human Rights Report, Chechnya: Terror and Imunity: A Planned System, No 392/2, 2002, viz webovou stránku: <http://www.fidh.org/europ/rapport/2002/che328a.pdf> (staženo 17. 10. 2004)

základen, nicméně střelba na ulicích přetrvává a začíná vypalování {domů}. Pro obyvatele je nemožné dostat pryč z vesnice nemocné nebo raněné.

Obrněné vozy zpravidla nemají viditelná čísla a licenční desky jsou zalepeny hlinou nebo bahnem. Vojáci jsou zpravidla v maskáčích, ale nebývá to tak vždy. Například během „začistky“ {vesnice) Saryje Atagi od 13. do 19. února vojáci maskáče neměli, avšak například během „začistky“ 28. ledna 2002 je opět měli. Obyvatelé tedy jen velmi zřídka vědí, se kterou jednotkou zúčastňující se „začistky“ se setkávají a neznají ani jména důstojníků. Někdy jsou součástí operace i vrtulníky (jako ve vesnici Saryje Atagi), které létají nad střechami domů, což ještě více zvýrazňuje psychologický tlak na obyvatele. Vojáci vtrhávají do domů ve skupinách. Často chtějí doklady, ale nejčastěji si „pomáhají“ sami a přivlastňují si, co se jim zlíbí, co se zdá cenné, respektive co pak mohou vyměnit za dobrou cenu. Často mlátí ty – muže, ženy nebo děti – kteří se jim snaží vzdorovat. Velmi často, a patrně libovolně, ruští vojáci odvázejí muže ve věku od 15 do 60 let a někdy i starší. Údajným cílem těchto operací je „zjištění registrace občanů na místě pobytu“, avšak při zadržování se vojáci často ani nepodívají do dokladů. Někdy vojáci zadržení i inscenují: házejí zbraň do domu, do zahrady nebo ji dávají do rukou muže, kterého pak odvádějí jako bojovníka.

12. února 2002, během „začistky“ Cocin-Jurtu, vojáci vpadli do domu padesátiletého Jusupa K. Dalí mu do rukou automatickou zbraň a než ho označili za bojovníka a odvedli ho, vykřikl: „Jen se pokus tu zbraň odložit!“ Jeho rodiči tam byli také. Federální vojáci ho neznali, zvolili si ho však proto, že jeho rodina vlastní velký dům, který pak mohli za vysokou cenu prodat...

{Federální vojáci} ovšem mohou také danou osobu neuvěznit, zaplatí-li osoba nebo její příbuzní okamžitě. Během „začistky“ v Bači-Jurtu, podle informací nasbíraných Memoriálem, Umar Džirilov musel zaplatit 4000 rublů, aby se vyhnul zadržení.

Jakmile vojáci vpadli do Saidovova domu, donutili ho vzít minu do rukou a vyžádali si 5000 rublů, aby ho nezatkli. Saidov však tuto částku k dispozici neměl a musel si ji půjčit od souseda, na kterého však vojáci záhy zkusili stejný „trik“.¹⁷

Toto jsou svědectví obyvatel vesnice Novyje Aldy, kteří přežili „začistku“ z 5. února 2000: Svědectví Aset Tumajevny Čadajevové, nar. 1967, která pracovala jako zdravotní sestra:

¹⁷Toto svědectví byla sesbírána pracovníky ruského Memoriálu, kterým se na vlastní riziko podařilo prodat se do obklíčené vesnice několik dnů po masakrech a dokonce natočit videofilm. Memoriál, <http://www.memo.ru/hr/hotpoints/N-Caucas/aldy2000/index.htm> (staženo 14. 09. 2004). Pro text tohoto filmu viz Krylovski, V., Godovščina rezní v Aldy, online verze je na adrese: www.hro.org/war/2004/02/05.php

Situace lidských práv v Čečensku

—
Květen 2005

„Žila jsem v obci Novyje Aldy od podzimu 1999 do února 2000. Až do 3. února zde lidé umírali na následky výbuchů a kvůli stěpinovým zraněním. „Práce“ ruského letectva dováděla chronicky nemocné a starce k infarktům a mozkovým mrtvicím. Lidé zde umírali i kvůli pneumonii – měsíce totiž seděli v plesnivých sklepech. Pouze během dvou měsíců, do 5. února, jsme pohřbili 75 lidí. 4. února, když lidé vyšli ze sklepů a chodili po dvorech a sekali dříví, přiběhla dívka z „Okružné“ (nejbližší čtvrť Grozného – pozn. Memoriálu) a řekla: „Vojáci jdou k vám, poslala jsem je zacházkou, kolem bahna. Stihla jsem upozornit několik rodin. Aby vojáci kvůli strachu nezačali střílet, říkala jsem jim: „Nechod'te do zahrad, nekřičte čečensky, nevolejte děti nazpátek – ještě si budou myslet, že někoho varujete. Když se první skupina vojáků – patrně rozvědka - objevila na naší ulici, můj otec, bratr a já jsme stáli před branou našeho domu. Mlčky nás přešli a můj otec řekl: „Vy nezdravíte?!“ Velitel se zastavil a povídá: „Promiň. Dobrý den, starče“. Najednou se ze skupiny oddělil nějaký malinký, přiběhl k bratrovi, stáhnul mu oděv z ramena a dívá se – jestli nemá stopy po nošení zbraně. Je to směšné! Kdyby byl bojovník, copak by sám vyšel? Pak řekli: „Zítřka se ke sklepům nepřibližujte. Teprve po nás přijdou skuteční frajeři“. My jsme ani nepochopili, že nás chtějí varovat.

5. února kolem poledne jsem zaslechla na ulici první výstřely. Vyšli jsme s otcem a vidíme, jak vojáci podpalují domy. Náš soused opravoval střechu, když jsem najednou slyšela jednoho vojáka povídat: „Podívej se, Dimo, ten blbec dělá střechu“, a druhý mu odpověděl: „Sundej ho“. Voják zvednul automatickou zbraň, chtěl ho zastřelit. Zařvala jsem: „Nestřílej! Je hluchý!“ Voják se otočil a vystřelil nad naše hlavy.

V ten okamžik za námi vyrazil můj bratr, nar. 1975, a šli jsme těm fašistům vstříc. První, co vykřikl, bylo: „Označ jim čela, Sergeji, zelenou, aby bylo snadné se do nich trefit“. Na bratra okamžitě namířili automatickou zbraň a zeptali se: „Bojoval jsi někdy?“ Bratr odpověděl, že ne, a tak ho začali mlátit. Pro případ, že by začali znásilňovat, jsem k sobě přivázala granát, který se dal vyměnit za čtyři krabičky cigaret „Prima“.

Rozkázali nám, abychom se shromáždili na křižovatce. Sebrala jsem lidi z naší ulice, abychom byli všichni spolu. Jen na naší malé uličce bylo asi deset dětí do 15 let, nejmladšímu byly pouze dva roky. Vojáci zase začali kontrolovat naše doklady a najednou jeden řekl: „Budeme vás vystěhovávat. Copak jsme vám neudělali koridor, vy mrchy?!“. To všechno bylo doprovázeno sprostým nadávkami. Voják, který kontroloval moji kabelku, v ní uviděl léky a měřič tlaku. Zeptal se, co dělám. Já jsem odpověděla: „zdravotní sestru“. Odvedli mne k veliteli. Povídal si s nějakou malou vysílačkou, jako odpověď na nějakou zprávu na ní začal rvát: „Copak jste se úplně zbláznili?“ – pak neslušně. Nedaleko byla slyšet střelba. Odtamtud přiběhl muž obrovské výšky v uniformě, naklonil se k veliteli a začal mu něco povídat, velitel pak zařval... Bylo vidět, že jsou silně rozrušeni. Bála jsem se, že začnou bez rozdílu střílet kolem, a, abych je uklidnila, řekla jsem: „Nebojte se, tady nikdo není, aby na vás střílel, pokud sami nezačnete pálit jeden do druhého“. On pak

Situace lidských práv v Čečensku

—
Květen 2005

odpověděl: „Jakmile mi někdo vystřelí do zad a trefí někoho, všechny postřelím, nikoho neušetřím!“. V tu chvíli ve velké rychlosti projel okolo obrněný vůz, velitel zase začal s někým hovořit do vysílačky, pak se přiblížil ke mně: „Já se tě nedotknu, neboj se. Seš ze zdravotnictví. Zorganizuj co nejrychleji pochování mrtvých. Tady chlapci v transu zabili vaše staříky“.

Jakmile jsem šla pryč od křižovatky, znovu zazněly výstřely. Ženy zařvaly: „Asjo, Ruslan je raněný, převaž ho!“ Ruslan Elsajev (má 40 roků) po prověrce stál vedle svého baráku, kouřil si. Dva vojáci na něj bez jakéhokoli důvodu vystřelili, jedna kulka proletěla plícemi, dva centimetry od srdce, druhá pak trefila ruku. Zázrakem se mi podařilo zastavit krv, nicméně akutně potřeboval kvalifikovanou pomoc chirurga. Přivézt ho k těm ruským ale znamenalo totéž co ho zabít. Já a bratr jsme zase šli na ulici a zase jsme slyšeli divoké křiky: Sousedka Rumisa vede holku. To byla devítiletá Lejla, dcera Kajpy, běženky z vesnice Džalka. Kajpu jsem znala několik měsíců, byla to taková tichá žena. Žili u Sugaipova Avalu spolu se dvěma muži – uprchlíky z Grozného. Lejla v hysterii padala, válela se po zemi, řehkala se a křičela rusky a čečensky: „Zabili moji matku!“. Bratr ji vzal do náruče a odnesl k nám domů, já jsem jí pak vpíchl trankvilizátor. Nemohla se uklidnit, křičela, polila jsem ji vodou – nakonec jsme ji uklidnili, ale bylo to těžké.

Když jsem ji přestala poskytovat pomoc, vojáci už šli pryč z naší ulice. Vběhla jsem do Sugaipovova domu – ležela tam Kajpa v louži krve, od které šel ještě kouř, jak byl mráz. Chtěla jsem ji zvednout, ale ona se roztříštila, kousek lebky se odlupoval, asi ji přefřízla palba z ručního kulometu... Vedle ní leželi ve dvoře dva muži, oba mají obrovské díry v hlavě, asi stříleli na jedno místo. Dům již hořel, v prvním pokoji hořel zabitý Avalu. Asi na něj vylili nějakou zápalnou směs a škrtili sirku. Přinesla jsem 40litrový kýbl s vodou, nevím vůbec, jak jsem ho zvedla, a nalila na něj vodu. Popravdě řečeno, nechtěla jsem vidět Avaluovo tělo – ať mi v paměti zůstane živý – byl to mimořádně dobrý člověk. Přiběhli sousedi a začali uhasínat oheň. 19letý Mahomed chodil po dvoře a opakoval: „proč to udělali?!“ Zápach krve byl nesnesitelný.

Pak jsem běžela zpátky po centrální ulici, mohli tam každou chvíli začít střílet, musela jsem běžet přes dvory. Uviděla jsem Gajtajeva Magomeda – byl to invalida, v mládí měl nehodu, neměl nos, nosil speciální brýle. Ležel s prostřelenou hlavou a hrudí, a ty brýle visely na ohradě. Ruští vojáci dobýjeli mé nemocné, raněné mírumilovné lidi, starce a ženy. Lema Achtajev, nar. 1968, zázrakem přežil, když 11. ledna trefili z minometu jejich dům – tehdy to zabilo tři lidi, jeden byl těžce zraněný. Léčila jsem ho až do 5. února. V ten den zapálili i jiného mého souseda, Isu Achmatova, nar. 1950. Později jsme našli jeho kosti a dali jsme je do kotle. A jakákoli komise, jakákoli expertíza může dokázat, že to jsou lidské kosti. Avšak nikomu do těch kostí nic není. První, co je {vojáky} zajímalo, bylo, zda jsme pohřbili zabité.

Situace lidských práv v Čečensku

—
Květen 2005

Byl také zapálen Šamchan Bajgirajev, odvedli ho z domu. Bratry Idigovovy donutili jít do sklepa a pak na ně naházeli granáty – jeden zůstal naživu, druhého to rozervalo na kousky. Viděla jsem i Gulu Chajdajeva, zabitého starce. Ležel na ulici v krvavé louži. Vojáci zabili 80letou Achmatovou Rakijat – nejprve ji ranili, pak ji, když ležela na zemi, dobili. Křičela: „Nestřílejte!“, jsou tu svědkové. Elmurzajev Ramzan, nar. 1967, invalida, byl raněn 5. února ve dne, v noci pak zemřel na následky peritonitu. Celkem jsme se nedopočetali 114 lidí. Nalezeno bylo 82 mrtvol.

Není možné vyjmenovat všechno, bylo by k tomu zapotřebí mnohem více času a nějaká vyšetřovací komise, aby bylo zjištěno, co se stalo 5. února. Avšak jakými slovy se to dá nazvat? 10. února naše vesnice zase prošla prověrkou – samozřejmě, všichni jsme byli vylekáni. Na naší ulici stála u obrněného vozu skupina vojáků a já jsem se rozhodla jít k nim a zeptat se, co se stalo. Nebyli vůbec opilí, byli normální a zeptali se: „Pročpak jste tu všichni tak ostražití? Už jste měli prověrku?“ Odpovídám: „Ano, měli. Zabíjeli staré lidi.“ – „Kolik jich zabili?“ – „82 lidí.“ – „Nepovídej“, říká jeden, „copak na vás pustili psy? Kdy se to stalo?“ – „Nevím, jestli psy, byli to Rusové, jako jste vy. Nepamatuji si přesně, kdy“. A ten mi říká: „Bylo to páteho.“ Takže oni už věděli, co a kdy se to stalo“.

Svědectví Mariny Ismailovové: „Až do posledního dne, tedy do tzn. „začistky“, nebylo ve vesnici stanoviště bojovníků, natožpak opevněné body. Nicméně od samotného začátku listopadu nás ostřelovali (počínaje prostými minomety a raketami konče). Bombardování trvalo ve dne v noci, lidé nevyšli ze sklepů, neměli možnost pohřbívat zabitě, poskytovat pomoc raněným. 4. února večer vkročili ze dvou stran do vesnice Novyje Aldy vojáci základní služby, byli jim mezi 18 až 20 lety. Šlo o několik důstojníků, kteří se zajímali, jestli tu nejsou bojovníci. My jsme s nimi normálně komunikovali a pohostili jsme je, čím jsme mohli. Chovali se k nám přívětivě a varovali nás, že na nás „vypustí psy“. Tehdy jsme to samozřejmě nepochopili...“

5. února se v obci rozlehl zvuk palby z automatů, kulometů a granátometů. Když začaly hořet domy a my jsme zaslechli křik lidí volajících o pomoc, ještě jsme netušili, že do Nových Aldů vpadli ti „psy“. Zabíjeli a zapalovali lidi, aniž by se ptali na doklady. Zabití a zapálení lidé, měli v rukou a v kapsách pasy a jiné doklady. Tito vrazi chtěli hlavně zlato a peníze a teprve poté je rozstříleli... Na ulici Mataša Mazajeva v domě číslo 158 bydleli dva bratři v důchodovém věku, Magomadovovy – Abdula a Salman. Byli zaživa upáleni ve svém domě. Teprve po několika dnech a po obrovském úsilí jsme našli jejich ostatky. Vešly se do igelitové tašky...“

Svědectví Luizy Abdulchanové: „4. února k nám do dvoru přišlo několik skupin ruských vojáků. Chovali se sice dost hrubě, ale k vraždám a k vydírání nedocházelo. A tadyti byli jako vycvičení k násilí. Byli v uniformách, bez znaků hodnosti, s tvářemi začmáranými sazemi... Nebyli to vojáci základní služby, někteří měli více než 30, 40 let, i když tam byli

Situace lidských práv v Čečensku

—
Květen 2005

samozřejmě i mladší. Na mnohé si teď už nevzpomínám. Všechno se to odehrálo příliš rychle. Když zazněly výstřely, začalo mi být špatně. Jasně si pamatuju jen to, že ti, kteří vpadli k nám do dvora, nejprve vyžadovali peníze. Stařík (Achmed Abdulchanov) někam odešel a pak přinesl 300 rublů. Vojáci však zůstali nespokojení, nadávali tak sprostě, že jsem byla před tchánem nesvá. Pak zazněly výstřely. Spolu s mým tchánem byl zabit můj bratr a sestra Abdulmedžidovova, naše sousedka. Nepamatuju si, jak se sestra Abdulmedžidova dostala do obrněného vozu a jak se odtamtud dostala ven...

Mezi zabitými z 5. února nebyl ani jeden bojovník. Všichni byli obyčejní lidé. Většina jich zůstala v obci, protože neměli kam odjet. A hlavně na to nebyly peníze. Kde by je také mohli vzít? Např. Vachidov Doku, který byl povoláním natěrač? Nebo Isa Achmatov, který si vydělával na stavbách. Tito lidé zaplatili svými životy za to, že se vždy snažili žít čestně. A všichni zemřeli hroznou smrtí. Achmatova Isu našli v domě Canajejových teprve několik dnů po těch událostech. Zdálo se, že ho upálili zaživa... Zemřel taky stařec Chajdajev Gula, kterému bylo víc jak 70 let a byl to neškodný člověk. Zahynul i Chanijev Tuta, narozený roku 1954. Taky nebyl bojovník... Nevím, kdy ta válka skončí. Tolik obětí bylo přineseno na oltář Putinova prezidentství. Víím jen, že po všech těch hrůzách si nemůžu Rusů vážit. Těžko se sneseme v jednom státě.“

Svědectví Ruslana (jméno je změněno podle jeho prosby): „Lidé nestihli odjet. Všichni si mysleli, že nechají koridor, ale cesty byly zateraseny, v obci zůstalo hodně moc lidí. 5. února ráno jsem opravoval střechu a najednou jsem zahlédl, jak vzplál dům na začátku vesnice. Pak vzplanul druhý, třetí a začalo se střílet, lidé křičeli. Federálové byli v šátcích, a co se týče věku, byli to dospělí lidé. Všechny lidi shromáždili na místě, kde se kříží Kamská a 4. Almazná ulice. Postupovali od první ulice ve vesnici, šli do baráku bratrů Idigovových. Oba bratry zahnali do sklepa a shodili tam dva granáty. Jeden zůstal naživu jen proto, že ho ten druhý zakryl svým tělem. V sousedním domě rozstříleli tři lidi – jednoho 68letého starce a dva mladé kluky. Ani od nich nechtěli doklady. Mířili jen do hlav, zapalovaly domy. Lidé slyšeli: „Kde jsou peníze?“ Bratry Magomedovovy hodili do sklepa, vystřelili a odpálili. Požár se přenesl na jiné domy... Mrtvoly, které jsem pohřbíval, byly různého věku, od mladých po opravdu staré. Hodně však bylo i těch, jejichž věk se prostě určit nedal.

Svědectví Maliky Labazanovové: „Všechny tyto měsíce jsme žili ve sklepech. Ve dne v noci nás nepřetržitě bombardovala letadla. Když se chodilo k pramenu pro vodu, museli jsme se před bombami a raketami skrývat ve strmých svazích... Před mýma očima, nízko nad přehradou, proletělo letadlo a shodilo bombu. Bylo tam auto, zůstal v něm asi 18letý chlapec. Muž se dvěma dětmi (sedmiletým klukem a desetiletou holčičkou) utekl pod přehradu. Letadlo shodilo raketu i na ně. Všichni byli na místě mrtví, hlava toho kluka se dodnes nenašla. 4. února po obědě přišli do naší obce ruští vojáci. Bylo jim tak 25 a více. Vojáci rozkázali lidem, aby vyšli ven ze sklepů. Kontrolovali pasy, dívali se na ramena mužů – jestli někdo nenesl automatickou zbraň. Prohledávali náš dům a majitele donutili jít před

Situace lidských práv v Čečensku

—
Květen 2005

sebou. Ptali se, proč jsou mnozí z nás nejsou doma, ale u sousedů. Vysvětlili jsme jim, že se lidé shromažďovali v bezpečných sklepech. Na to odpověděli: „Zítřka tu bude „začistka“. Buďte všichni u sebe doma, tam, kde opravdu bydlíte!“ Nedrancovali, nebili sprostí, neuráželi. Měli jsme velkou radost, že všechno skončilo. Byli jsme rádi a čekali jsme na ruská vojska. Čestné slovo. A nebáli jsme se té „začistky“, kterou nám slíbili na další den.

5. února jsme byli doma. Kolem 11. hodiny ke mně do dvora přišla čtveřice vojáků, bylo jim okolo třiceti. Pozdravili nás, prohlédli si naše pasy a pak šli do sousedního dvora. Když sousedi odjízďeli, nechali klíče u mě, proto jsem šla za nimi. Vysvětlila jsem jim, že sousedi odjeli ještě před tím, než začala válka. Všechno prohlédli a šli. Když odešli, vyběhla jsem přes zahrady k příbuzným svého muže Abulchanovým. Bydlí na ulici Mazajeva, v domě č. 135. Chtěla jsem zjistit, jak proběhla „začistka“ u nich. Když jsem tam dorazila, viděla jsem Achmeda, kterému bylo přes sedmdesát, sedět na dvoře. Řekl mi: „Byli tu třikrát. Na naší ulici leží mrtvoly“. Běžela jsem k brance, otevřela ji a tam...

První zabitý, kterého jsem viděla, byl Azujev Ajndi, osmdesátiletý stařec. Během ostřelování jsme se spolu ukrývali v jednom sklepe. Jen několik metrů od něj ležela Koka (Bisultanovova – pozn. Memoriál). Byla to ještě mladá žena. Vedle ní ležela Ajmani (Gadajevova – pozn. Memoriál), jejíž příjmení jsem ještě neznala. Věděla jsem jen, že prodávala petrolej. Její dcera, která stačila utéct přes zahrádky, zůstala naživu. Ale to se zjistilo až později. Ležel tam i padesátiletý Alvi Hadžimuradov. Vrátila jsem se a řekla Achmedovi, že bychom ty mrtvoly měli dostat domů, jinak se na ně vrhnou kočky a psy. „Vojáci rozkázali, abychom se jich nedotýkali, protože se ještě můžou vrátit“, odpověděl. Pak jsem šla k sobě do dvora. Kromě mě a manžela tam žil ještě jeho bratr a sestra – Abdulmedžidovovi Husajn a Zina. Měli svůj dům, ale dvůr jsme měli společný. Oba jsou už také dospělí lidé. Řekla jsem Zině, že by nebylo špatné spustit se do sklepa, protože vojáci nešetří nikoho, staré lidi ani ženy. Na to mě začala uklidňovat, že nás už prohlédli a že se nám už nic nestane. Vyprávěla jsem manželovi, co se stalo. Ale ani on nechtěl jít do sklepa.

To ráno federální vojáci odvedli Tasijeva Sultana... Žil v Černorečje (předměstí Grozného – pozn. autora), ale poté, co mu zničili dům, se přestěhoval k příbuzným do vesnice Novyje Aldy. Než ho vojáci odvedli, chtěli po něm peníze. Dali jsme nějaké dohromady, ale jim se to zdálo málo. S penězi v rukou ho pak odvezli a nikomu nedovolili jet za ním. Kdybyste jen viděli, jak řval, jak křičel... V ten okamžik měl červené oči s takovými žilkami... Můj manžel si vybral ještě prachy, doufal, že Sultana osvobodí. S těmi penězi šel do sousední ulice. A já jsem zůstala doma. Po nějaké době jsem zaslechla ve svém dvoře křik a strašně sprostá slova. Otevřu dveře a vidím vojáky. Za nimi stojí Abdulchanov Achmed. Na zápraží vyšli i Zina s Husejnem. Jeden z vojáků, v bílé uniformě, se otočil a podíval se na mě, pamatuju si na to jako dnes, jeho oči vypadaly jako ze skla. Zeptal se mě, co tu dělám. Odpověděla jsem, že tu bydlím. Vyzval mě, abych šla k němu a v ten okamžik stařec (byl celý bledý, měl modré try) zaprosil: „Maliko, teď budou chtít peníze, jdi si je od něho

Situace lidských práv v Čečensku

—
Květen 2005

půjčit“. Řekla jsem vojákům: „Chlapci, nemáme peníze. Kdybychom je měli, odjeli bychom, jako všichni ostatní.“ A tehdy začali střílet. Křičeli přitom, že mají rozkaz zabíjet všechny. Odběhla jsem k sousedům, zaklepala na dveře, ale nikdo se neozval. Jen Denijev Alu přišel na zvuk klepání a přinesl mi tři storublové bankovky? Nesu ty peníze, blížím se ke dveřím a vidím svoji kočku. Jde, vnitřnosti jí lezou z těla, pak se zastaví a umře. Nohy se mi úplně roztřáslly, myslela jsem si, že zabili všechny z našeho dvora. Když jsem tomu v bílé uniformě podala 300 rublů, jen se zasmál. „Copak to jsou peníze? Vy všichni máte peníze a zlato. Zuby máš také zlaté“, řekl. Já jsem si ze strachu sundala náušnice (matka mi je koupila k mým šestnáctinám), podávám mu je a prosím, aby nikoho nezabíjel. A on řve, že má rozkaz zabíjet všechny, volá k sobě dalšího vojáka a říká mu: „Zaveď jí do domu a zatřes s ní.“ Když jsem šla k sobě nahoru, stál Abulchanov Achmed stále ještě ve dvoře. V domě jsem se hned vrhla do kotelny a schovala jsem se za kamna. To bylo to jediné, co jsem v té situaci mohla udělat. Voják, který šel se mnou, odešel dozadu do domu. Hledal mě. Když mě nenašel, vrátil se do přední části domu. A v tu ránu začala ve dvoře palba. Vrhla jsem se k němu a začala jsem ho úpěnlivě prosit, aby mě nezabíjel. „Když tě nezabiju, zabijou mě“, řekl. A tak mě polil takový strach, že všechna ta bombardování a ostřelování – všechno, co jsme dodnes zažili, jsem byla ochotna prožít znovu, jen aby ten voják na mě přestal mířit svým automatem. Ale on začal střílet. Do stropu, do zdi ... A tehdy jsem pochopila – nezastřelí mě. Objala jsem mu nohy a děkovala, že mě nezabil. A on na to: „Mlč, už jsi mrtvá“.

Pak jsem zjistila, že jako prvního zastřelili Abulchanova Achmeda. Udělal to asi ten, co byl v bílé kamufláži. U sebe doma zahynuli také Zina a Husajn. Slyšela jsem Husajna křičet: „Zino, přines doklady“. Byl invalid a myslel si, že ho budou litovat, když uvidí jeho doklady. Pak jsem sesbírala jeho ostatky. Husajn měl rozbitou lebku a jeho tělo leželo v pokoji. Mrtvola Ziny se nacházela u prahu, měla v sobě osm nebo devět kulek. Modlila jsem se, aby nepřiběhl můj manžel, když uslyší křik a výstřely. Už byl nablízku, u Tasujevových. Bydlí tři domy od nás. Najednou slyším, že na mě volá. Vyskakují z pokoje a křičím čečensky: „Běž pryč...“ Měla jsem štěstí, že hned za mnou vyšel voják, který mi zachránil život. Na nic se neptal, stačilo mu, když jsem mu řekla, že tudy prošli vojáci... Potom jsem se dozvěděla, že spolu s manželem přišel i Tasujev Šamchan. Oba dva přišli, protože slyšeli křik a výstřely a byli jen krůček od smrti.

Vojáci zapálili dům Abdulchanových a jejich kůlnu, která je v těsné blízkosti našeho dvora. Krávy, ovce – všechno v tom plameni uhořelo. Poté odešli. A Sultana Tasujeva se nepodařilo osvobodit. Byl zabit poblíž domu, kde leželi ještě další tři mrtví včetně jedné ženy. Můj manžel a Tasujev Šamchan na ně narazili... Příjmení zabitých si nepamatuju, vím jen, že to byla žena... (Jelena Kuzněcovová – pozn. Memoriálu)

Svědectví Makky Džamaldajeové, která bydlí v ulici Cimljanskaja, dům číslo 37: „Jsme staří lidé – nemáme nic. Všichni bohatí odjeli – kdo má peníze, tak odjede. A tady není nic, ani

Situace lidských práv v Čečensku

—
Květen 2005

jídlo, ani pití. Nežijeme normální život a nic tu nezbylo. Všechno zničily bombardovací letadla, vojáci a jejich pušky a kulometry, jež zabíjely lidi. Seděli jsme ve sklepech, i v zimě, a hladověli jsme, protože jsme neměli opravdu nic. Už jsme si svoje odžili.

5. února jsme čekali, že přijdou kontrolovat pasy. Všichni jsme vyrazili ze sklepa a byli jsme doma, kde jsme seděli a čekali na prověrku. Pak začala střelba, silná střelba. Samozřejmě jsme se lekli. Bylo nám velmi těžko. Báli jsme se vyjít ven, a tak jsme nevyšli. Rozkázali nám, abychom nevycházeli, proto jsme zůstali doma. A když se tato prověrka blížila a střílelo se, bylo nám špatně – nevěděli jsme, co se tam venku děje. Střelba se stále blížila, už jsme ji slyšeli od sousedů, byl tam hluk, každý se snažil umluvit, co mohl, lidé prosili: „Nezabíjejte nás, chlapci!“ Neexistovala žádná možnost, jak jim pomoci. Když přišli k nám – taky nám nikdo nemohl pomoci.

Postavili nás všechny ke zdi – muže, mě, syna a vnučku, ta stála vedle mě. Pomlouvali nás hrůzostrašně, říkali, co chtěli, lidskou řečí nemluvili, strašně smrděli vodkou. Byli úplně opilí – sotva stáli na nohou. Když manželovi řekli - „Dědku, naval prachy, dolary, všechno, co máš“ - vytáhl tisíc rublů a nějaké drobné a dal jim je. Když {voják} počítal peníze, řekl mu: „Dědku, když nedáš ještě, zastřelím tě“ a dál byl na něj, na starého člověka, dost sprostý. „A ty, babo...“, teď nemůžu ani říct, jak nás urážel. „Teď ti vybiju tvý zlaté zuby a bude konec“, říkal sprostou ruštinou. Povídám mu: „Synku, mám protézu...“, vytáhla jsem ji, „vem si ji“. A on na to: „Schovej si ji...“ Dala jsem ji zpátky. Pak na syna: „A tobě teď... vystřelím oko a zabiju tě. Vypadáš jako bojovník“, povídá. Můj syn bojovník nikdy nebyl. Na naší ulici nebyl nikdy žádný bojovník, žádný chlapec z naší ulice nebojoval. A tak jsem vytáhla svoje náušnice, vnučka svoje a dala jsem mu je. Pak zase říkal synovi: „Teď tě střelím do oka“. Když to řekl, otec mu odpověděl: „Synku, on má šest malých dětí, nezabíjej ho, mám jenom jeho. Voják řekl: „Když mi nedáte gram zlata, zastřelím vás všechny“. Syn měl zlaté zuby, korunky, vyndal si ty zuby, dali jsme mu je. Řekl něco sprostého, otočil se a odešel. Byl opilý, sotva vyšel z našeho dvora. Proč a jak jsme zůstali naživu, nemůžu vysvětlit.

Alláh nás zachránil, Alláh nás nechal naživu... Tady leží zabitá ruská žena (Jelena Kuzněcovová – pozn. Memoriálu), leží tam na posteli, vedle ní granát, který tam shodili. Byli to moc dobří lidé, naši sousedé. Byli to Rusové. Žili jsme tu družně. Sebrali jsme ji k nám do sklepa a pět měsíců jsme v něm žili. Nic špatného nikomu neudělala. Co jim udělala? Byla to dobrá žena. Škoda.“¹⁸

Human Rights Watch v souvislosti s událostmi v Nových Aldy mimo jiné upozorňoval, že „jim je v jejich práci vážně bráněno očividnými pokusy ruských vojáků tyto zločiny skrýt. Několik očitých svědků povědělo našim představitelům, že 9. února vojáci znovu přišli do

¹⁸Viz např. materiály Human Rights Watch www.hrw.org/russian/reports/russia/2000/feb/rcmnd.htm, <http://kolokol.ru/activists/64745.html> (staženo 27. 09. 2004)

Situace lidských práv v Čečensku

—
Květen 2005

Aldy a varovali {vesničany}, aby nic nevyprávěli cizincům. Předpokládá se, že několika mužům vzkázali: „My jsme vás nikdy neviděli a vy nás také ne. Tohle bude lepší jak pro vás, tak pro nás. Jinak sami moc dobře víte, co se stane.“ Několik svědků událostí z 5. února v obavách před těmito následky odmítlo hovořit s představiteli Human Rights Watch. Federální vojska prakticky izolovala Grozný od vnějšího světa (i zde totiž v lednu a únoru 2000 docházelo k masovým popravám – pozn. autora).¹⁹

Výsledkem je, že jen několika málo obyvatelům se podařilo vydat se z města a povědět o probíhajících zločinech.²⁰

Případy vyhrožování obětem protiprávních akcí ze strany federálních jednotek, jejichž představitelé nechtěli, aby šířili jakékoli informace, byly registrovány i mezinárodními organizacemi.²¹

Oficiální reakci Moskvy na zprávy o masakrech v Novyje Aldy, které začaly pronikat do médií, shrnul Sergej Jastržembskij: „Mohu říci, že Vojenská prokuratura již v této obci pracovala. Informace o účasti vojáků, kteří vykonávají službu v Čečensku, na událostech, které probíhaly v obci Aldy, se nepotvrdily. Nyní tam pracuje prokuratura města Grozného, je zahájeno trestní stíhání a bude uskutečněna exhumace, která je v této situaci zcela nezbytná. Jakmile budou určeni viníci, přirozeně budou potrestáni.“²² I po uplynutí více než tří let však žádné výsledky práce vyšetřovacích komisí, pokud k jejich ustanovení skutečně došlo, nebyly veřejnosti představeny a nikdo nebyl potrestán.

„Začistka“ obce Nových Aldy byla uskutečněna jednotkami, jejichž část prošla krvavou lázní lednových bojů v Grozném. Mnozí vojáci přišli o své druhy, a navíc jim bylo sděleno,

¹⁹Viz např. zprávu Human Rights Watch <http://www.hrw.org/russian/press/russia/2000/0223.htm> (staženo 11. 09. 2004)

²⁰Publičnoje zajavlenije otnositelno Čečenskoj respubliky Rossijskoj Federaci (ot 10. ijulja 2003 g.). Jevropejskij komitet po predupreždeniju pytok i besčelovečnogo ili unižajuščego dostoinstvo obraščeniija ili nakazaniija (EKPP), viz online verzi: http://www.hro.org/actions/torture/07_03/14_07_03.htm (staženo 05. 10. 2004)

²¹ORT, Novosti, 20. 03. 2000

²²Rivalita mezi různými druhy federálních vojsk v Čečensku je ostatně dobře známá: již za první války docházelo k občasným vzájemným obstřelům mezi rozličnými jednotkami ministerstva vnitra, armády, atd. Nutno rovněž dodat, že vztah ruských důstojníků vůči vojákům často nebývá o poznání šetrnější než vůči čečenským obyvatelům.

Asociace
pro mezinárodní
otázky
Association
for International
Affairs

Situace lidských práv v Čečensku

—
Květen 2005

že touto obcí prošli ustupující povstalci. Zvláště krutý přístup měli kontraktníci, federálními vojsky přezdívaní jako „psi.“²³

„Začistky“, které se dělaly z „profylaktických“ důvodů a ze stejných důvodů se ještě stále dělají, zpravidla samozřejmě neustí ve vyvražďování tak velkého počtu obyvatel (82 lidí), jako aldynská „operace“. Počet obětí se obvykle omezuje na „pouhých“ 1-5 lidí. Rutinní „začistky“ nejsou rovněž doprovázeny masivními útoky letectva a dělostřelectva. Ale totéž nelze říci o nejrůznějších druzích ručních zbraní, které jsou často opilými ruskými vojáky využívány. V mnoha obcích navíc nezbylo doslova nic, co by se ještě dalo zcizit – všechno, co příslušníci federálních vojsk, kteří „začistky“ dělali, nemohli odnést, spálili. (Relativně) humánní zacházení, je-li v této souvislosti vůbec možné uvažovat o humánnosti, však mizelo, došlo-li poblíž obce ke střelbě či explozi náloží, jež způsobily zranění anebo smrt ruským vojákům. V takovém případě se ze „začistek“ doslova a do písmene stávají kruté trestné výpravy. V poslední době se „začistky“ provádějí velice brutálně ve vesnicích, odkud pocházejí teroristé-kamikadze, polní velitelé, únosci lidí aj.²⁴

²³Viz např. materiály Memoriálu <http://www.memo.ru/hr/hotpoints/N-caucas/misc/toliberd.htm>, <http://www.memo.ru/hr/hotpoints/N-caucas/argun/argun0203.htm> (staženo 28. 09. 2004)

²⁴Podrobněji viz např. <http://www.hro.org/war/filtr/index.htm> (staženo 28. 09. 2004)

Filtrační body a týrání

V kapitole věnované první rusko-čečenské válce jsme se již zmiňovali o problematice filtračních bodů. Tato zařízení dodnes fungují v Urus-Martanu, v Tolstoj-Aulu, v Černokozovo, Dojkar-Aulu, v Grozném (v Chankale), v severoosetinském Mozdoku a v jiných obcích severní části Čečenska a okolních oblastech. Celkem se jejich počet odhaduje na dvě až tři desítky.²⁵

Oficiálním posláním filtračních bodů, jak již bylo řečeno, je určení identity mužů ve věci jejich případné účasti v ozbrojených separatistických oddílech. Proto se tam shromažďují muži z celého Čečenska ve věku 15 až 60 let, kteří jsou zadržováni hlavně v průběhu „začistek“ u kontrolních stanovišť. I v těchto zařízeních jsou zaregistrována velmi vážná porušování lidských práv. Zadrženi, kteří se do filtračních bodů dostanou, buď „mizí“, anebo jsou vykupováni vlastními rodinnými příslušníky či blízkými lidmi, přičemž takřka vždy tato místa dočasného zadržení opouštějí jako fyzici a psychičtí mrzáci.²⁶ Vstup cizích lidí do filtračních bodů bývá striktně zakázán.²⁷

Kromě oficiálních filtračních bodů existují i „neformální“ místa zadržování, jejichž existence je podle platného ruského trestního práva z roku 2001 sice nezákonná, ale přesto jsou běžně používány.²⁸ Zatčení, kteří do těchto zařízení přijdou, nejsou vůbec registrováni,

²⁵O upřednostňování raněných ruských vojáků před civilisty v nemocnicích Čečenské republiky, případech nezákonného zadržování a týrání obyvatelů ve filtračních zařízeních, stejně jako těžké práci čečenských mediků atd. viz zprávu mezinárodní organizace Médecins dum onde z března 2003, online verze je dostupná na adrese: <http://www.medecinsdumonde.org/2missions/tchetchenie/rapportmars03eng.pdf> (staženo 22. 08. 2004)

²⁶ Pravda, zřídka byli oficiální představitelé na důsledné požadavky mezinárodních organizací donuceni uspořádat „exkurze“ do filtračních bodů. Případ zřízení Potěmkinovy vesnice v této souvislosti přibližuje ruský ochránce na lidská práva A. Ryklin: „29. února (2000) vláda uspořádala pro novináře návštěvu Černokozova. Ti pak tam shlédli čerstvě renomované prostory, přívětivé dozorce, kuchaře v bílých pláštích, čerstvé beraní maso v boršči a zcela vykrmené zatčené. Čečenské ženy, které se pokusily prokousnout se k novinářům, příslušníci OMON odstrčili od autobusu. Jedné se ovšem podařilo vsunout do otevřeného okna balíček dopisů, z nichž je patrné, že většina zadržovaných byla den předtím z Černokozova vyvezena. Moskevský Čečenec, který se minulý týden vrátil z Čečenska, jen se usmál, když korespondent pořadu „Itogi“ vyprávěl o zadržovaných: „Copak jim budou ukazovat zadržené? Již v pondělí byli vyvezeni do jiných táborů. Ti, kteří byli ukázáni vašim kolegům, jsou šichni příbuzní Gantamirovových milicionářů. Sotva je přesvědčili, aby pár dnů strávili za mřížemi.“ „Naši propagandisté jsou ale idioti“, okomentoval případ návštěvy Černokozova jeden vysoce postavený činitel ministerstva vnitra. „No chápu, že odvezli zatčené, ale pročpak museli barvit zdi? Vždyť je hned jasné, že všechno je totální blef.“ <http://www.memo.ru/hr/hotpoints/N-Caucas/ch99/000307/i0307a.htm>

²⁷Čerkasov, A.: Neoficialnaja tjuremnaja sistema v čečenskoj respublike...

²⁸ V sovětské a později v ruské armádě jejich funkci tvořily tzv. polní gauptvachty

Situace lidských práv v Čečensku

—
Květen 2005

což vylučuje i minimální možnost kontroly jejich dalšího osudu. K takovým místům zadržení patří tzv. komandatury (lokální základny federálních vojsk) a „zindány“ (několikametrové díry v zemi, často zalité vodou, přikryté shora mřížemi a zamaskované stany).²⁹ Často se filtrační body zařizují dočasně poblíž obcí, ve kterých se „začistky“ provádějí. Podmínky v těchto zařízeních, které nejsou oficiálně registrovány a jsou proto mimo jakoukoli kontrolu, jsou obzvláště strašlivé.

„Téměř každý, kdo prošel přes „filtrační“ systém, ať již legální či nelegální, může potvrdit praktiky zneužívání a mučení. Podle některých svědectví se podmínky zatčení v SIZO (místech prozatímního zadržení) v posledních měsících poněkud vypelšily, situace v nelegálních místech zadržení zůstává však nadále velmi špatná, protože vojáci nemají za své činy žádnou zodpovědnost, a tudíž se těžko vyšetřují.

Během „začistek“ federální jednotky ve vesnicích zařizují dočasné základny a „místa dočasné filtrace“. Tato „místa“ mohou být díry v zemi zalité vodou či pole (Assinovskaja, Sernovodsk, červenec 2001) nebo zemědělské budovy (bývala farma ve vesnici Staryje Atagi, ruiny továrny na cement v Čiri-Jurtu).

Tyto dočasné zařízení jsou nelegální. Přesto jsou během „zvláštních operací“ zřizovány (...) Velmi zřídka se daří zjistit, kdo se v těchto zařízeních nachází. Až na velice malé výjimky je takřka nemožné zjistit, kdo je zatčen a kdo zatčení provádí. (...) Několik osob bylo zadrženo v Urus-Martanovském okrese a zmizelo poté, co proběhlo stěhování do třetího poschodí regionálního vojenského velitelství, kde se nachází dočasná pobočka FSB.

V sobotu 2. března (2002) v noci vojáci na obrněných vozech odvezli čtyři obyvatele Argunu – Apti Bargajeva, Beslana Bechajeva, Chamila Idrisova a Alichana Muzajeva – neznámo kam. Podle jejich rodin byli tři z nich zajati doma a Idrisov byl unesen ze dvora svého domu. Podle očitých svědků byli zajati náhodně. Hodinu nato poslaly jejich rodiny písemné požadavky různým oficiálním orgánům – městskému úřadu, vojenskému velitelství, regionálnímu úřadu prokurátora. Po dvou dnech však o nich neměli žádné informace. 4. března ráno tento úřad náhodou narazil na čtyři mohutně prostřelené mrtvoly na nádvoří vojenského velitelství. Rodiče identifikovali jejich těla. Podle armády šlo o bojovníky, kteří byli zabití v boji v noci z neděle 3. března na pondělí 4. března. Jejich zápěstí však nesly stopy drátů, které tam zůstaly ještě z doby, kdy byli naživu. Mrtvoly navíc nesly známky mučení. Tito čtyři mladí muži byli zabití střelbou do zad automatickou zbraní.

²⁹ International Federation for Human Rights Report, Chechnya: Terror and Imunity: A Planned System, No 392/2, 2002, viz webovou stránku: <http://www.fidh.org/europ/rapport/2002/che328a.pdf> (staženo 10. 07. 2004)

Situace lidských práv v Čečensku

—
Květen 2005

Na začátku „začistky“ v Šatojevském okrese v lednu 2002, bylo vojáky zadrženo a popraveno 6 osob, včetně těhotné ženy. Tito vojáci patřili k jednotkám vojenské rozvědky (GRU) ruské armády...

Několik desítek osob je transportováno do těchto „filtračních punktů“ hned v počáteční fázi operací.

Během „začistky“ v Argunu, která se uskutečnila od 3. do 7. ledna 2002, muselo 187 osob projít přes dočasné filtrační zařízení (informace Memoriálu).

Pokud osoba zůstává po filtračním procesu naživu, je jeho či její rodině často nabízena možnost „odkoupit“ si je za částku v průměru od 1000 do 10 000 dolarů. Často je pro danou osobu nemožné jít po vlastních nohou kvůli zraněním a mučení, která jim byla způsobena. Pokud tato osoba zemře, rodina musí zpravidla zařídit, aby se její tělo dostalo zpátky. To je velice svérázný „obchod“.

Někdy mohou být těla nalezena na vzdálených místech nebo i poblíž vesnice, případně ještě dál, jak to bylo například po „začistkách“ v Cocin-Jurtu 12. až 13. února a ve Starých Atagi od 13. do 19. února 2002.

Zadržené osoby často jednoduše mizí a jejich rodiny nemohou jakkoli spolupracovat s vojenskými nebo administrativními orgány. I když jsou tito lidé zadržováni federálními jednotkami, nikdo nemůže říci, co se s nimi stalo a kam byli odvezeni. Některá ze zmizelých těl mohou být později nalezena v masových hrobech, jako například v tom, který byl nalezen v Argunu 1. března 2002 a v němž byla tři hledaná těla.

Těla bývají často nalezena až po několika měsících. Proto bývá zpravidla obtížné je identifikovat. V Argunu se však zjistilo, že jedno z nalezených těl patřilo 60letému Abdul-Vachabu Sulimoviči, který byl zadržen během „začistky“ z 11. až 14. března 2001 v Argunu. Zajato a odvezeno bylo kromě něj ještě dalších 11 mužů. Po dvou dnech, 13. března 2001, byl v Chankale, poblíž vojenské základny federálních vojsk v Čečensku, nalezen masový hrob, kde byli 4 z 11 zajatců z Argunu.

Když federální jednotky opouštějí vesnici, nechávají za sebou zničené domy a civilisty, kterým vyhrožují, že se mohou znovu vrátit...³⁰

³⁰Čerkasov, A., [Neoficialnaja](#) tjuremnaja sistema v Čečenskoj respublike

Situace lidských práv v Čečensku

—
Květen 2005

„Ozbrojení příslušníci federálních sil přijíždějí do obcí zpravidla v noci. Dorážejí na obrněných vozech a mají na sobě maskáče. S sebou odvázejí lidi, kteří pak „mizí“. Všechny oficiální orgány svoji zodpovědnost za zadržování těchto lidí popírají. Někdy příbuzní nacházejí těla „zmielých“, která jsou plná stop po brutálním mučení a násilí. Aby však byla identifikace vyloučena, jsou těla často zapalována. V těch případech, kdy se povedlo vysledovat osud zadržených, se zjistilo, že byli odváženi na vojenská stanoviště, do komandatur atd. Tam byli vyslýcháni a pak zabijeni. Tyto struktury, které fungují mimo normy práva a podílejí se na nezákonných zajetích, „zrychleném výslechu“ (rusky *forsirovannyj dopros*) a mimosoudních popravách, dostaly v posledních letech přezdívku „eskadrony smrti“. Tento název však nesmí být zavádějící. Ani v tomto případě se totiž nejedná o „excesy vykonavatelů“. Těla lidí, zadržených v různou dobu na různých místech, se později často nacházejí v tomtéž masovém hrobě. Znamená to tedy, že existuje jistý systém zadržování a struktura, která koordinuje „vyslýchání“ a určuje další osud zadržených.“³¹

Human Rights Watch uvádí, že „týrání a nezákonné jednání se nejčastěji praktikují vůči osobám, které jsou drženi na neoficiálních místech zadržení, mezi které patří například jámy v zemi a sklepy v základnách federálních vojsk v Chankale a na základně 2. divize zvláštního určení ministerstva vnitra (DON-2). Absence oficiálního statutu zajišťuje, že tato místa vypadávají ze sféry mezinárodní kontroly: nenavštívili je představitelé Mezinárodního výboru Červeného Kříže ani Evropského výboru pro předcházení týrání. Samotní postižení (kteří v obavách před zadržením a represáliemi jen velice neochotně sdělují fakta o incidentech) nejčastěji vyprávějí o takových metodách jako je soustavné bití (nejčastěji pažbami, klacky a řemeny), týrání proudem a dušení.

Níže se uvádějí dva příklady.

„Musa“ a tři další zadržení, Chankala. Koncem ledna 2003 byl Musa a tři jeho známí zastaveni federálními vojáky poblíž nemocnice v Alchan-Kale. Všichni čtyři pak byli odvezeni na obrněných vozech do Chankaly, kde byli osm dnů drženi ve sklepě. Musa pověděl představitelům Human Rights Watch, že již v obrněném voze jim na hlavy nasadili plastické tašky a vyslechli je. Ve sklepě v Chankale je drželi také s taškami na hlavě a spoutané v železech. Vyžadovali od nich přiznání, že se podíleli na výbuchu úřadu v Grozném v prosinci roku 2002. Vojáci Musu i ostatní mlátili do jater 16kilovou činkou, týrali je proudem, věšeli je za ruce ke stropu a mlátili je řemeny. Také jim lili vroucí vodu na záda a na ruce a hrozili znásilněním a popravou...

³¹Zpráva Human Rights Watch z dubna 2003, viz online verzi: www.hrw.org/russian/reports/russia/2003/chech_rights.html (staženo 11. 08. 2004)

Situace lidských práv v Čečensku

—
Květen 2005

„Ruslan“ byl zatčen 28. února 2003 federálními vojáky, kteří přijeli na několika vojenských vozech, když myl auto ve dvoře svého domu v Grozném. Představitelům Human Rights Watch vyprávěl, že ho odvezli a nasadili mu na hlavu pytel. Příští tři dny strávil v malinké místnosti připoutaný k radiátoru mezi dvěma plechovými skříněmi. Třikrát denně ho vodili na výslech, kde ho mlátili po hlavě a týrali proudem...³²

Podle některých svědectví docházelo ve filtračních zařízeních i k sexuálnímu zneužití³³ a také se používaly obzvláště brutální metody provádění „výslechu“ zadržených,³⁴ mezi něž patřili i nezletilí chlapi, dívky a ženy.³⁵ Naprosto běžné je ponižování zadržených.³⁶

³²„Podle slov Vachi, muži byli také vystaveni znásilňování. „Jednoho vyzvali z kamery. Vyvedli ho, aniž by mu řekli slovo, a začali moc silně bít nohami a klackami. Všechno jsme slyšeli. Pak mu vojáci rozkázali, aby se svlekl. Pak ho na něco položili, si ho k něčemu připoutali. Udělali s ním to, co dělají teplouši. Bylo slyšet ho povídat: „Prosím, nedělejte to.“ Když všechno skončilo: „Zabili jste mě.“ Takových případů bylo několik: dvakrát s tímtež mužem a, myslím, jednou s dalším. Toho druhého pak přejmenovali v Allu, řekli mu: Teď budeš babou – Allou. “ Tento případ se ostatně poměrně běžně praktikuje v ruských věznicích – ať již je sankcionován velením věznice či nikoli - pro ponižení zadržených, majících silnou vůli, „tvrdých oříšků“, kteří se odmítají podrobit velení věznice či místním kriminálním autoritám. Poté se znásilněným mužům obvykle vymýšlejí ženská jména. Versija (materiály k této publikaci byly redakci týdeníku Versija poskytnuty Human Rights Watch a Memoriálem), 7.-13. 03. 2000, viz online verzi: <http://www.memo.ru/hr/hotpoints/N-Caucas/ch99/000307/ve0307a.htm>. Viz též Viz Kommersant-Santa Barbara Independent, 11. 02. 2000, viz online verzi: <http://www.memo.ru/hr/hotpoints/N-Caucas/ch99/000211/k0211a.htm> (staženo 14. 09. 2004)

³³Mezi něž např. patří pilování zubů, vbíjení hřebíků do těla, odřezávání končetin, nastavení elektrického proudu ke genitáliím atd. Viz např. Zprávu Human Rights Watch od února 2002: Rossija-Čečnja: Pytki, nasilstvennyje isčeznovenija i vnesudebnyje kazni vo vremja „začistok“, www.hrw.org/russian/reports/2002/russia/sweep_final_report.html. Viz rovněž zprávu Human Rights Watch z října 2000 o mučení čečenských mužů ve filtračních táborech: <http://www.hrw.org/russian/press/russia/2000/1026.htm>. Celkové znění této rozsáhlé studie v angličtině nalezneme na adrese: <http://www.hrw.org/reports/2000/russia/chechnya4/>. Viz rovněž zprávu Memoriálu <http://www.memo.ru/hr/hotpoints/N-Caucas/ch99/010221/ni0221b.htm>. Nutno rovněž zmínit, že se zacházení samotných ruských vojáků se svými raněnými či mrtvými nevyznačovalo obzvláštní šetrností (staženo 17. 09. 2004)

³⁴Viz např. materiál Memoriálu <http://www.memo.ru/hr/hotpoints/N-Caucas/ch99/000211/k0211a.htm> (staženo 14. 09. 2004)

³⁵Ahmed (jméno je změněno), 24 roků: „Mlátili nás pokaždé, jak nás vedli na výslech. Ochrana byla v maskáčích, zakázali se jim dívat do očí. Před pokojem mě nutili lehnout si na zem a plazit se. U dveří přikazovali sundávat čepici a říkat: „Pane důstojníku, děkuji za pozvání. Já, ten a ten, jsem podle vašeho rozkazu připlazil. Pak jeden z ochrany bil mě železným klackem Tamtéž

³⁶Viz zprávu Memoriálu <http://www.memo.ru/hr/hotpoints/caucas1/msg/2003/07/m4491.htm> (staženo 17. 10. 2004)

Situace lidských práv v Čečensku

—
Květen 2005

Oficiální ruské úřady tyto zprávy zpravidla ignorují, respektive poukazují na skutečnost, že se vězňem zúčastnili teroristické činnosti či že jsou jejich svědectví lživá. Četná svědectví však nasvědčují tomu, že tato tvrzení oficiálních představitelů nejsou v drtivé většině případů pravdivá.

„Během návštěv Evropského výboru prevence týrání (EVPT) v Čečenské republice v roce 2002, a zvláště během nedávné návštěvy ve dnech 23.-29. května 2003, mnozí z dotázaných na různých místech tvrdili, že s nimi bylo brutálně zacházeno, když byly zadrženy ruskými orgány. Tvrzení vynikala detailností a byla vyčerpávající. Týkala se takových metod, jako je brutální mlácení, používání elektrického proudu, dušení pomocí igelitových sáčků a plynových masek. V mnoha případech byla tato tvrzení potvrzena lékařskou prohlídkou. Některé osoby vyšetřené lékaři delegace měly na svém těle stopy násilí a nacházeli se ve stavu, který se zcela shodoval s jejich tvrzeními. Kromě toho byla sesbírána svědectví, která odpovídala tvrzením o brutálním zacházení během zadržování v orgánech pro vymáhání práva. Tvrzení, která obdržela EVPT o brutálním zacházení, se týkala orgánů pro vymáhání práva, nacházejících se na území Čečenské republiky a spojená jak s oficiálními, tak s neoficiálními místy vězení...“³⁷

Nutno dodat, že brutální týrání zadržovaných není v ruských vězeních (stejně jako kromě pobaltských zemí ve všech nástupnických zemích Sovětského svazu) ničím neobvyklým. Spíše to patří k běžné normě „vyslýchání“ zadržovaných ze strany příslušníků ministerstva vnitra. Není bez zajímavosti, že v Rusku tvoří podíl odhalení trestných činů 70%, kdežto v evropských zemích v průměru 40%. Human Rights Watch nazvala týrání přímo „národním problémem Ruska.“³⁸

³⁷Viz například rozsáhlou zprávu Human Rights Watch z roku 1999 o týrání v ruských věznicích a v milici: <http://www.newsru.com/russia/26may2004/torture.html>. Další informace poskytují publikace Tichomirovové, K., Pytki v ruských tjurmach, online verze je dostupná na adrese: <http://www.hro.org/actions/torture/2004/05/27.php>, překlad materiálu Berliner Zeitung do ruštiny: <http://www.newsru.com/russia/26may2004/torture.html>. O způsobech týrání viz <http://www.newsru.com/russia/30jun2003/pitki2.html>, resp. <http://www.newsru.com/russia/13may2004/torture.html>. Zajímavé texty poskytuje Výbor proti týrání, nacházející se v Nižním Novgorodu: <http://www.pytki.ru>. Viz rovněž článek pracovnice Moskevské Helsinské skupiny L. Alexejevové, „Sudebnaja sistema i prava čeloveka“: <http://www.mhg.ru/publications/2BBF3B3> (staženo 14. 09. 2004)

³⁸Human Rights Watch, Russia/Chechnya. The „Dirty War“ in Chechnya: Forced Disappearances, Torture, And Summary Executions, March 2001, Vol. 13, No. 1 (D), viz online verzi: www.hrw.org/reports/2001/chechnya (staženo 04. 09. 2004)

Kontrolní stanoviště

Kontrolní stanoviště (rusky blokposty) jsou rozeseta po celém Čečensku a slouží pro vojáky jako zdroj slušné obživy či pro neustálé „rekrutování“ stále nových zadržených do filtračních zařízení. Zpráva Human Rights Watch informuje, že „v Čečensku je velké množství kontrolních stanovišť, která jsou výlučně v rukou federálních jednotek a kde jsou civilistům kontrolovány identifikační doklady. V 49 případech „zmizení“ ze 113, které zdokumentovala Human Rights Watch, byly tyto osoby kontaktovány vojáky nebo příslušníky ministerstva vnitra. A to buď na kontrolních stanovištích, nebo v jejich blízkosti.“³⁹

Mezinárodní federace pro lidská práva uvádí: „Kontrolní stanoviště, jejichž počet nebyl, tak jak to žádala Rada Evropy a slibovaly federální orgány, redukován, představují největší překážku stabilizaci situace. Vytvářejí formu psychologického nátlaku a pocit permanentního ohrožení pro civilisty, kteří, ať již míří kamkoli na území republiky, musí se až 20 či 30krát denně zastavovat a nechat kontrolovat. Systém se rovněž ukázal jako neúčinný i z vojenského hlediska: separatisté se jen zřídka dostávají na normální cesty a federální jednotky se zas neodvažují vzdalovat od kontrolních stanovišť {umístěných} na hlavních cestách. Nejdůležitějším „úkol“ kontrolních stanovišť tak zůstává vymáhání peněz. A to je možná jeden z hlavních důvodů toho, že je jich stále tak mnoho.

Existuje něco jako neformální tarif, který se mění v závislosti na ročním období, druhu jednotek, typu auta a cestujících. V září 2001 Memoriál zjistil, že se tarify podstatně zvýšily: na třech kontrolních stanovištích na hlavní trati Baku-Rostov-na-Doně stoupla cena na 50 až 300 rublů za každé auto, které veze humanitární pomoc, kdežto privátní auta se „zdaňovala“ 20 až 30 rubly, minibusy pak 50 rubly. Stejný nárůst byl zaznamenán misí (Memoriálu – pozn. autora) nacházející se v Nazrani (ingušské metropoli – pozn. autora): 50 rublů za taxi, 10 rublů za každého cestujícího či chodce, dokonce i za ženy a děti, a mnohem více, jde-li o „dobře oblečené“ lidi. Obecně se však více vybírá od mužů, kteří jsou stále pod hrozbou kontroly a zadržení.

Pokud jde o skupiny, které jsou zranitelné – jako například těhotné ženy, nemocné a raněné osoby –, bývají požadavky vyděračů větší a jejich jednání je více násilné, obtěžující a diskriminační.“⁴⁰

³⁹ International Federation for Human Rights Report, Chechnya: Terror and Impunity: A Planned System, No 392/2, 2002, viz webovou stránku: <http://www.fidh.org/europ/rapport/2002/che328a.pdf> (staženo 17. 10. 2004)

⁴⁰ Viz např. zprávu Memoriálu http://www.hro.org/war/24_05_02.htm (staženo 28. 09. 2004)

Mizení lidí

Situace s mizením lidí v zóně ozbrojeného konfliktu je urgentní. „Na konci dvouleté války v roce 1996 bylo v Čečensku evidováno 1300 lidí, kteří zmizeli beze stopy. Většina z nich však přišla o život pod ruinami bombardovaného Grozného. Během druhé války zmizelo Čečenců daleko více. Nejhorší na tom však je, že 1000 až 2000 lidí zmizelo bez jakékoli stopy po zatčení federálními jednotkami“.⁴¹ V současné době je velmi těžké určit počet zmizelých v Čečensku. Jejich počet se však odhaduje na tisíce. „Podle tajného dokladu proruské administrativy v Grozném, který byl zveřejněn v tisku, bylo zabito 1132 civilistů v období mezi 1. lednem a 31. prosincem 2003. Nebyly však zmíněny stovky unesených, jejichž těla byla nalezena později nebo nebyla nalezena vůbec. Ani v tomto roce (2004) se situace nezlepšila. V lednu a únoru tak bylo zabito kolem 70 lidí a 145 zmizelo beze stopy. Bylo také nalezeno 49 masových hrobů“.⁴² Masové hroby byly nalezeny na území celé republiky a stále se objevují nové. Dosud byly zmrzačené mrtvoly Čečenců nalezeny v „bratrských mohylách“ poblíž ruské vojenské základny v grozněnské Chankale (cca 200 mrtvol), v horské vesnici Rošni-Ču (50 lidí), ve vesnici Dačnaja, Džaharkala, Avtorchanovskij, Komsomolskoje atd. Obvykle se tyto hroby nalézají několik měsíců po provedení „trestných“ začistek poblíž obcí. Vojáci a příslušníci jednotek ministerstva vnitra navíc nutí obyvatele, aby své příbuzné a známé pohřbívali sami.⁴³

Podle A. Čerkasova „v Čečensku zadržení lidé prostě mizí. Spočítáme-li kolik obyvatel Čečenska, zadržených federálními jednotkami, zmizelo v poměru k počtu obyvatel celkem, tak tento poměr již trochu předčil v naší zemi dobře známý rok 1937. Na začátku letošního roku (2004) tvořil podíl zmizelých přibližně 46 lidí na 10 000 obyvatel Čečenska, kdežto v období „velkého teroru“ (Stalinovy politické procesy v letech 1936-1938, pozn. autora) tvořil cca 44 lidí na 10 000 obyvatel tehdejšího Sovětského svazu.“⁴⁴

⁴¹Zpráva Gesellschaft für bedrohte Völker, Tschetschenien. Frühjahr 2004, Terror gegen Flüchtlinge, Verschwindenlassen in Tschetschenien, březen 2004, online verze: www.gfbv.de/download/kurzmemo03-04.pdf (staženo 19. 10. 2004)

⁴²Viz např. Tastekin, F., Özkaya, M., Endless Genocide in the Caucasus and Chechen Tragedy, Caucasus Foundation Report-4, London, May 2000. Viz též Memorandum of the United Nations Commission on Human Rights on the Human Rights Situation in Chechnya, March 2002, viz online: <http://www.hrw.org/un/unchr-chechnya.htm>, viz též informace Memoriálu <http://www.memo.ru/hr/hotpoints/caucas1/msg/2003/01/m564.htm>, www.memo.ru/hr/hotpoints/caucas1/msg/2003/02/m830.htm, www.memo.ru/hr/hotpoints/N-Caucas/trupy/horon.htm (staženo 03. 07. 2004)

⁴³ http://www.hro.org/editions/pg/06_03/30-2_06_03.htm#ch (staženo 03. 07. 2004)

⁴⁴ Zdroj: Zpráva Memoriálu <http://www.memo.ru/hr/news/isch1203.htm> (staženo 03. 07. 2004)

Situace lidských práv v Čečensku

—
Květen 2005

Údaje o únosech a zmizelých lidech v roce 2003⁴⁵

Měsíc	Uneseni	Z nichž bylo osvobozeno nebo vykoupeno	Z nichž byli nalezeni mrtví	Zmizeli
Leden	64	20	12	32
Únor	66	25	11	30
Březen	20	6	5	9
Duben	44	12	2	30
Květen	32	6	4	22
Červen	46	17	3	26
Červenec	43	11	1	31
Srpen	44	9	8	27
Září	22	19	-	3
Říjen	27	8	2	17
Listopad	58	13	-	45
Prosinec	26	9	3	14
Celkem	492	155	51	286

Nutno podotknout, že Memoriál má možnost působit pouze na 25-30% území Čečenské republiky. Patriarcha disidentského hnutí, významný ochránce lidských práv a předseda Rady Memoriálu Oleg Orlov upozorňuje, že „ostatní regiony, včetně horských, zůstávají pro naše pracovníky nedostupné. Situace v těchto regionech je napjatá, vraždy a únosy lidí jsou tam takřka na denním pořádku. Ostatně i z oblastí, na které se vztahuje monitoring Memoriálu, nemáme vyčerpávající údaje. Podle našich přibližných výpočtů může být celkový počet zločinů (tedy nejen únosu lidí – pozn. autora) proti civilním osobám 3-4krát vyšší.“⁴⁶

Někteří obyvatelé navíc v obavách před odvetou ze strany federálních jednotek z kontrolních stanovišť únosy na místní prokuraturu neuvádějí. Skutečný počet zmizelých obyvatel je proto pravděpodobně o poznání vyšší.

Podle informací Memoriálu bylo v období od 1. ledna do 31. března 2004 v Čečensku zdokumentováno 78 případů zmizení lidí.⁴⁷

⁴⁵ Viz zprávu Memoriálu: <http://www.memo.ru/hr/news/isch1203.htm> (staženo 03. 07. 2004)

⁴⁶ Viz zprávu Memoriálu: <http://grani.ru/War/Chechnya/m.65688.html> (staženo 03. 07. 2004)

⁴⁷ Tiškov, Obščestvo v vooružennom konflikte. Etnografija čečenskoj vojny, Moskva 2001, str. 370-372.

Znásilňování

Během druhé rusko-čečenské války se staly častější případy sexuálního zneužívání čečenských žen a dívek ze strany příslušníků federální armády a ministerstva vnitra. Valerij Tiškov v tomto ohledu uvádí: „Během první války nebyly v Čečensku vedeny případy hromadných znásilňování. Tyto praktiky znemožnila především skutečnost, že federální vojska zcela nekontrolovala rozsáhlé oblasti a fakticky neměla kontakt s místním obyvatelstvem. Za druhé války se situace změnila. Vojáci brzo obsadili velké území severního Čečenska takřka bez boje a chovali se tam jako „osvoboditelé od banditů“. Kontakty s místním obyvatelstvem byly mnohem aktivnější. Podobná situace byla i v jiných oblastech, vyjma vzdálených horských vesnic. Nízká disciplína, alkoholismus, izolace od domácího prostředí a rodin, celková vyčerpanost a stresy přispěly k velkému počtu případů znásilnění místních čečenských žen.

I když měli vojáci strach z pomsty ze strany příbuzných obětí, nezabránilo jim to v organizování skupinového znásilňování v napůl anonymním prostředí. Unášeli ženy z vlastních domácností, vybírali si je mezi cestujícími, uprchlíky atp., ve chvíli, kdy tyto ženy nemohli ochránit příbuzní nebo kolem jdoucí. Osobně jsem se mohl seznámit s jedním případem, který se odehrál již v období nového cyklu násilí. Existují podklady pro domněnku, že případ, který se přihodil Rumise a byl zapsán Chedoj Saratovovoj 31. července téhož roku (2000 – pozn. autora), nebyl ojedinělý.

Jsem Rumisa Z., nar. 1966. Bydlím v Urus-Martanovském okrese. 17. 07. 2000 jsem se rozhodla jet do Grozného, abych se podívala na svůj dům, nebo spíše na to, co po něm zbylo. Dojela jsem do Grozného v 14,00 hodin, přišla jsem na Gudermesskou ulici, spatřila pozůstatky svého zničeného domu, chvíli jsem tam stála a pak jsem se rozhodla vrátit se domů. Bylo to někdy kolem 16,30, domů jsem se vracela pravidelnou linkou mikrobuse, ve kterém byli i jiní cestující. Před ruským kontrolním stanovištěm, které se nachází v obci Černorečje na samém výjezdu z Grozného, stála dlouhá fronta. Náš autobus musel dlouho čekat. Čekali jsme tam až do tmy. Každé auto a každý člověk byl kontrolován velice dlouho. Znepokojovalo mě, že v mém pase nebyla přilepena druhá fotka. Když jsme do města vjížděli, pas mi moc nekontrolovali. Seděli jsme v autobuse a pozorovali jsme, co se děje vepředu. Vojáci bezdůvodně zadržovali lidi. Viděla jsem, jak několik mužů zavezli do vagónu §§. O osudu zadržených lidí nemohu nic říci, protože jsem je neznala. Možná nějaký řidič nedal vojákům peníze, a proto se naštváli a začali bezdůvodně zadržovat lidi. Obvykle se příliš nezabývali doklady žen, ale když začali kontrolovat jednu pro druhé, vylekala jsem se. A stalo se. Zadrželi mě kvůli tomu, že v pase nebyla druhá fotka. Řekli mi, že mě odvezou, aby se to mohlo vyjasnit a pak mě propustí. Poté mě sebrali, odvedli do vagónu §§ a řekli, že tu nějakou dobu zůstanu. Ve vagónu §§ byli tři malé pokoje. Zamkli mě tam se třemi ženami, které se tam už byly přede mnou (dvě Čečanky a jedna Ruska nebo Ukrajinka, nemůžu říct přesně). Ty ženy měly po těle modřiny a tvářily se velice umučeně. Byla jsem

Situace lidských práv v Čečensku

—
Květen 2005

vyděšená, třásla jsem se a nemohla jsem promluvit. Ve vagónu §§ nás drželi dva dny. Vojáci přicházeli a vyváděli nás každou zvlášť a do jiného pokoje. Samozřejmě, každá z nás slyšela křik té, kterou právě odvedli. Na pomoc jí nikdo nepřišel a naše prosby o milost nechávaly násilníky lhostejné. Seděly jsme a čekaly, až na nás dojde řada, a ta na nás samozřejmě vždy došla. Když jsme vzdorovaly, velmi brutálně nás mlátili pěstmi a nohama. Avšak klacky ani ničím jiným nás nemlátili. Celkem tam bylo kolem osmi vojáků a byli pořád opilí.

Dva dny jsme strávili v tom pekle. Nemůžu říci všechny detaily o tom, co s námi dělali. Každou z nás vyvedli za den asi dvacetkrát. Často jsme ztratili vědomí. Pokaždé když jsem se probírala, litovala jsem, že jsem ještě nezemřela.

Třetí den se nečekaně otevřely dveře a ukázali se muži čečenské národnosti. Řekli nám čečensky: „Rychle odsud odejděte!“ Byli v uniformě. Zdálo se nám, že to byli čečenští milicionáři. Pochopili jsme, že je to spása, a běžely jsme po trati, která vede do Urus-Martanu, aniž jsme se otočily. Čečenští milicionáři zůstali na místě. Nevíme, co se stalo s ruskými vojáky a ani kam se poděly. Ale žádnou střelbu, žádný hluk jsme nezaslechly. Po nějaké době nás dohnal mikrobus, který jel kolem. Zastavil se a já jsem jela do Urus-Martanu. Tři ženy, které byly se mnou, zůstaly na trati. Musely čekat na auto, aby se dostaly do naurského okresu.

Samozřejmě, zůstala jsem naživu. Všechno se ve mně ale polámalo. Pořád přemýšlím o tom, jak se pomstít těm zvířatům za to, co mi udělali. Pomstít se ovšem můžu jen tehdy, když se stanu kamikadze, jak to udělal můj bratr se sestrou, když vjeli na ruské kontrolní stanoviště ve vesnici Jermolovka a vyhodili se do povětří spolu s autem na oplátku za to, že vojáci znásilnili, zabilí a zakopali jejich sestru. Mám k vám prosbu: nikde neříkejte moje příjmení, beztak se stydím jít na ulici. Pořád se mi zdá, že lidé kolem mě to tuší. Žiju vlastně jen pro svoji starou matku, kterou tu nemůžu nechat.⁴⁸

Zpráva britského Fondu podpory obětem týrání s názvem „Znásilňování a jiná týrání v čečenském konfliktu“ přináší výsledky lékařského a psychologického šetření z jejich střediska, kde se léčí 35 lidí z Čečenska, kteří se na ně obrátili s prosbou o poskytnutí azylu (16 mužů a 19 žen). „Během vyšetření a léčení se 16 žen a 1 muž lékařům Fondu přiznali, že byli znásilněni. Ve 13 případech mělo jít o federální vojáky, ve třech o ruské milicionáře, v jednom o čečenské bojovníky. Ze 17 obětí bylo 10 Čečenců, pět bylo původu rusko-čečenského (včetně jedné ženy, která tvrdí, že byla znásilněna čečenskými bojovníky) a dva

⁴⁸Společné prohlášení „Mezinárodní amnestie“, Human Rights Watch, Medicínského fondu obrany obětí týrání a Střediska na obranu lidských práv Memoriál: „Zhoršení situace v Čečensku a v Ingušsku. Nová fakta násilných mizení, znásilňování a mimosoudních poprav.“, viz online verzi: <http://grani.ru/War/Chechnya/p.66522.html> (staženo 07. 06. 2004)

Asociace
pro mezinárodní
otázky
Association
for International
Affairs

Situace lidských práv v Čečensku

—
Květen 2005

lidé byli Rusové. Všechna vyšetření byla provedena odborníky, kteří mají letité zkušenosti s rozhovory s oběťmi týrání a jiných forem sexuálního násilí. Fond považuje svědectví postižených za přesvědčivá a shodná s jinými podobnými případy.

Ochránci lidských práv se již dávno domnívají, že sexuální násilí prováděné v důsledku konfliktu v Čečensku má masový charakter, avšak vzhledem k hanebnosti tohoto jevu na Kavkaze byla dokumentace těchto případů až do poslední doby krajně obtížná. Lékařský fond pomoci obětem týrání tak například zjistil, že více než polovina z evidovaných postižených pociťovali kvůli svým prožitkům stud a hanbu, i když se nacházeli ve velké vzdálenosti od místa událostí. Jedna z žen se přiznala, že poté co se o znásilnění dozvěděli lidé žijící v její blízkosti, byla podrobena urážkám a fyzickému násilí ze strany jedné ze sousedek.⁴⁹

Podobné údaje má k dispozici Human Rights Watch. Zjistili, že „ženy se zpravidla bojí promluvit o sexuálním násilí, protože nechtějí mít v očích okolí punc zhanobenosti a také se bojí pomsty.“⁵⁰ Táž zpráva Human Rights Watch informuje, že „během tzv. „začistek“, když federální jednotky pátrají v jednom domě po druhém po podezřelých z příslušnosti k ozbrojencům, odcházejí muži z vesnic do bezpečnějších míst, aby se nestali obětí libovolného zadržování, týrání a „mizení“. Jakmile se ženy ocitají samy, často se stávají terčem sexuálního násilí ze strany vojáků“. Jedním z řady takových případů je případ 43leté vdovy A. Azimovové (jde o nepravé jméno), která představitelům Human Rights Watch řekla, že „počátkem února 2002 k ní domů, kde žila společně se svým 8letým synem, vtrhli opilí vojáci. Zatímco někteří vynášeli z domu věci, druhí ji odvedli do jiného pokoje: „Roztrhali mi šaty. Ptali se, kde jsou muži a jak dlouho žiji bez manžela.“ Pak ji vojáci rozkázali, aby se svlékla, a když vzdorovala, začali ji mlátit pažbami pušek a znásilnili ji: „Nemůžu říct, kolikrát. Byla jsem v bezvědomí. Když jsem se probírala – polívali mě vodou... a pak odešli“.⁵¹

⁴⁹Viz zprávu Human Rights Watch <http://www.hrw.org/russian/press/2002/080402-chechnya.html> (staženo 14. 09. 2004)

⁵⁰ Tamtéž

⁵¹V roce 2001 byl velitelem Sjedinčeného vojskového uskupení na severním Kavkaze generálem V. Moltenským vydáno nařízení, ve kterém volal federální vojáky v průběhu zvláštních operací (začistek) spolupracovat s orgány prokuratury a místní administrací.

Soudní zvůle

Rozsah násilností by zřejmě nebyl tak masový a jejich provedení tak identické, kdyby viníci trestných činů museli čelit nějaké zodpovědnosti. Bezohlednost federálních vojáků je podmíněná mimo jiné i tím, že pro obyvatele je takřka nemožné určit identitu vojáků, kteří se dopouštějí protiprávných činů. Je také podložena vědomím beztrestnosti a státem garantované imunity (viz níže).⁵²

Článek 21 Zákona o boji proti terorismu, který byl přijat 25. července 1998, má symptomatický název „O osvobození od zodpovědnosti za způsobené škody.“ Podle tohoto zákona „za provedení protiteroristické operace se dle zákona dopouští vynucených škod na životech, zdraví a majetku teroristů (!), stejně jako proti jiným zájmům chráněných zákonem. Přičemž vojáci, odborníci a jiné osoby zúčastňující se boje proti terorismu jsou podle legislativy Ruské federace zproštěni zodpovědnosti za škodu, kterou mohou učinit během provádění protiteroristické operace.“⁵³

Pro příbuzné unesených je také nesmírně obtížné, je-li to vůbec možné, zjistit místo zadržení. Příbuzným zadržených se obvykle „daří“ zjistit místo, kde se zadržení nacházejí, pouze v případech, kdy jsou bezprostředně kontaktováni příslušníky federálních jednotek, kteří příbuzným nabízejí, že mohou za zadržené zaplatit výkupné (zpravidla 1000 až 10000 dolarů). Četné žádosti příbuzných zadržených, kterým vojáci vyhrožují v případě prozrazení svého nezákonného chování represáliemi, prokuratury a místním úřadům, u nichž se domáhají vlastních práv, končí v drtivé většině v šuplících.⁵⁴ Oleg Orlov zdůrazňuje, že 90% registrovaných únosů mají na svědomí neznámí lidé, kteří do obcí a měst přijíždějí na obrněných vozech nebo v autech. „Vyšetřování cca tří čtvrtin trestných kauz je poměrně brzy přerušováno „kvůli nemožnosti identifikovat osoby, které byly obviněny“. Tyto případy jsou pak pohřbeny v prokuraturě Čečenska. Dokonce, i když únosci přijíždějí na obrněných vozech, případ se takřka nikdy nepředává do vojenské prokuratury. Vojenští prokurátoři čečenským kolegům vždy odpovídají: „Tak prokažte, že to udělali vojáci. Možná to totiž byli separatisté, kdo na těch obrněných vozech přijel.“⁵⁵

⁵²Viz webovou stránku FSB: <http://www.fsb.ru/under/terror.html#21>

⁵³2. června 2003 Memoriál vydal rozsáhlou studii s příznačným titulem „Uslovnoje pravosudie“ („Formální soudnictví“), kde jsou analyzovány desítky případů trestných činů, jichž se dopustili příslušníci federálních vojsk a ministerstva vnitra v Čečensku, a situaci s jejich soudním vyšetřením: <http://www.memo.ru/hr/hotpoints/chechen/d-d0603/>

⁵⁴Nezavisimaja gazeta, 27. 02. 2004

⁵⁵Memorandum to the United Nations Commission on Human Rights on the Human Rights Situation in Chechnya March 18, 2002, viz online verzi: <http://www.hrw.org/un/unchr-chechnya.htm>. viz též další rozsáhlý materiál Memoriálu <http://www.memo.ru/hr/refugees/sem8rus/index.htm> (staženo 12. 10. 2004)

Situace lidských práv v Čečensku

—
Květen 2005

Zpráva Human Rights Watch z roku 2002 upozorňuje, že „pod tlakem mezinárodního společenství zahájily vojenské a civilní prokuratury Ruska trestná řízení ve věcech mnoha zdokumentovaných případů porušování lidských práv. 5. března 2002 vojenská prokuratura anoncovala zahájení 118 trestných řízení vůči příslušníkům armády, {kteří se dopustili protiprávního jednání proti} obyčejným obyvatelům od zahájení protiteroristické operace v Čečensku. Číslo zahájených vyšetření však nemůže překrýt neadekvátnost těchto činů. Analýza 359 případů a zkoumání specifických individuálních případů, jež provedla Human Rights Watch, ukázala, že převážná většina případů byla buď odložena, nebo se uskutečnila za hranicemi zákona. Human Rights Watch nemá žádné informace o žádném skutečném vyšetřování týrání nebo protiprávního zacházení.“⁵⁶

Podle informací deníku Nezavisimaja gazeta bylo v polovině roku 2001 z 800 trestních řízení proti příslušníkům ruské armády v Čečensku pouze pět případů dotaženo až k soudnímu jednání.⁵⁷ I když statistiky nejsou v současné době dostupné, vcelku logicky se dá předpokládat, že počet trestních řízení může být po uplynutí tří let podstatně vyšší. Z několika tisíc zmizelých Rusko představilo výboru OSN informace pouze o 400 z nich. Z tohoto počtu je za únosy lidí odsouzeno pouze 11 lidí, mezi nimiž není ani jeden voják nebo příslušník orgánů ministerstva vnitra, FSB či GRU. „Všechny kauzy se týkají kriminálních případů, kterých se dopustili Čečenci v období mezi dvěma válkami“. Podle informací A. Čerkasova, „ze 450 trestních jednání, zahájených proti příslušníkům federálních jednotek kvůli nezákonnému zatýkání nebo únosům lidí, došlo pouze ve dvou případech k obvinění - je to plukovník Budanov a major Lapin z Chanty-Mansijského oddílu milice. Poslední byl zatčen až poté, co začal vyhrožovat krutou pomstou novináře „Nové gazety“ Anně Politkovské kvůli jejím článkům o zločinech, jichž se dopustili chanty-mansijské milicionáři více než před rokem v Oktjabrské čtvrti Grozného.“⁵⁸

Charakteristický je v této souvislosti případ již zmíněného plukovníka Jurije Budanova, velitele 160. tankového pluku, který koncem března 2000 v opilosti znásilnil a posléze zavraždil obyvatelku vesnice Tangi-Ču, 18letou čečenskou dívku Elzu Kungajeovou. Rodiče dívky ve snaze domoci se spravedlnosti navzdory čečenským, resp. islámským, zvykům podali žádost k soudu a souhlasili s exhumací těla zabitě dcery. Celá věc se však následně politizovala, když se za svého spolubojovníka postavili generálové Trošin,

⁵⁶ Něžavisimaja gazeta, 04. 05. 2001

⁵⁷ Dále se v článku dovídáme o tom, že „teď, když začaly výslechy Lapina, velení ministerstva vnitra odeslalo Chanty-Mansijský oddíl milice do též čtvrti. Podle informací memoriálu, tento oddíl již přistoupil k vyhrožování svědků zločinů milicionářů“. http://www.hro.org/war/24_05_02.htm (staženo 24. 09. 2004)

⁵⁸ Podrobněji o „kauze Budanov“ viz Blandy, C., <http://kolokol.ru/chechnya/budanov/> (staženo 24. 09. 2004)

Situace lidských práv v Čečensku

—
Květen 2005

Šamanov aj.⁵⁹ Loni v červenci byl sice plukovník odsouzen k 10 rokům vězení ve věznici s přísným režimem, v současné době se však nový hrdina nacionalistické a šovinistické části ruské veřejnosti odbývá trest v komfortních podmínkách jako tělocvikář v Uljanovské oblasti a usiluje o milost. Komise pro milost této žádosti dne 15. září doporučila vyhovět – konečné rozhodnutí je však na ruském prezidentovi.⁶⁰

Známy disident Sergej Kovaljov se o širších souvislostech této kauzy vyjádřil půlroku před padnutím finálního rozhodnutí takto: „Kauza Budanov je stoprocentně politická. Chtěli prostě západu ukázat, že se i u nás trestají vojenští zajatci. Pak již začala hra druhé strany. Mnozí generálové, hlavně Šamanov, obhajovali Budanova. Všechno se točilo kolem výkladu – chceme „svobodu pro hrdinu Ruska.“ To všechno bylo natolik směšné, že dokonce i vojenská prokuratura zaváhala... Je zcela jasné, že se tu střetly dvě tendence: nenechat Budanova potrestat a využít přitom jeho domnělou nemoc, anebo jej vzorově potrestat, a tím zavřít pusy kritikům na Západě. Ať bude konečné řešení jakékoli, kauza Budanov je zřetelným důkazem, jak se v naší „řízené demokracii“ řídí i soudy.⁶¹

Poněkud odlišný osud možná potká důstojníky GRU v případě tzv. „Ulmanovy skupiny.“ Obvinění - výzvědná skupina oddílu zvláštního nasazení v prosinci 2002 v blízkosti obce Daj Šatojského okresu střeleli na civilní auto UAZ s místními obyvateli. „Jeden z cestujících, ředitel místní školy, byl zabit. Dalších pět bylo z auta vyvedeno. Ulman se spojil se starším příslušníkem operativní skupiny Perelevským, který rozkázal, aby tito cestující byli také zlikvidováni (včetně těhotné ženy). Vojáci tedy zastřelili civilní neozbrojené lidi a jejich těla vrátili zpět do auta, které pak polili benzínem a podpálili.“ Porotci vojenského soudu Rostov na Doně tyto důstojníky 30. dubna 2004 propustili jako nevinné. Toto rozhodnutí pak bylo Severokavkazským oblastním vojenským soudem potvrzeno a vstoupilo v platnost.⁶² 25. srpna však Nejvyšší soud Ruské federace na žádost příbuzných obětí rozhodnutí výše zmíněného vojenského soudu anuloval a inicioval zřízení nového soudního řízení pro opětovné vyšetření této kauzy.⁶³ V době, kdy píšu tento text, nebylo ještě přijato finální rozhodnutí v „kauze Ulman“.

⁵⁹ kolokol.ru/chechnya/budanov/24369.html (staženo 24. 09. 2004)

⁶⁰ Ichlov, J., Otdavšije prestupnyj prikaz, <http://www.hro.org/war/2004/04/30.php> (staženo 24. 09. 2004)

⁶¹ RFE/RL Report (Ruská služba), 25. 08. 2004

⁶² Viz např. materiál Human Rights Watch http://hrw.org/russian/press/2004/130404_chechnya.html (staženo 24. 09. 2004)

⁶³ „Uslovnoe pravosudije“

Propaganda

Oficiální ruské úřady se všemožně snaží prosazovat vizi, podle které je mizení lidí, stejně jako jejich mimosoudní popravky a týrání, prováděno příslušníky ozbrojených separatistů. Zpravidla se případy vražd, mučení a jiného protiprávního chování vůči obyvatelstvu Čečenské republiky, třebaže je, v nichž účast federálních jednotek nezpochybnitelná, navenek prohlašují za „vyřizování účtů“ mezi rozličnými „banditskými skupinami“, nebo se pokládají za trestné útoky separatistů proti údajným kolaborantům z vlastních řad. Někdy jsou oběti „filtrací“ či „začistek“ označovány za příslušníky čečenských ozbrojenců, jež se podařilo zlikvidovat během úspěšně splněné zvláštní operace.⁶⁴ Oficiální představitelé Ruska tedy na veřejnost propouštějí taková prohlášení, jež nemají s realitou nic společného. Generální prokurátor V. Ustinov například v březnu 2000 ujišťoval evropský parlament, že „stranou pozornosti ruské prokuratury nezůstane žádný prohřešek nebo porušení lidských práv v Čečensku“. Podle jeho slov „neděláme rozdíl mezi tím, či práva jsou porušována – zda obyčejných obyvatel či vojáků.“ (Výše zmíněný článek číslo 21 Zákona o boji proti terorismu z července 1998 však má, jak je patrné, poněkud odlišné znění). V únoru 2003 prezident V. Putin neméně rezolutně slíbil, že „nehodláme bránit nikoho, kdo na území Čečenské republiky páchal trestné činy. Tedy ani vojáky ruské armády.“⁶⁵ A zvláštní zmocněnec prezidenta v Čečenské republice Vladimír Kalamánov označil porušování lidských práv v Čečensku ruskými vojáky za případy epizodické a výjimečné.⁶⁶

Human Rights Watch ve zprávě z loňského roku upozornila: „Během předchozích let byla lidská práva nejvíce porušována federálními silami během masových „začistek“. V loňském roce (2002 – pozn. autora) bylo porušování lidských práv zpravidla spojeno s nočními operacemi, při nichž ozbrojení lidé vnikali do domů nic netušících Čečenců, a aniž by se představili, odváděli jednoho nebo několik členů rodiny. Ve většině případů tito lidé (šlo převážně o muže) mizejí beze stop a někteří jsou později nalezeni mrtví.

Oficiální představitelé Ruska neustále tvrdí, že tyto akce padají na hlavu bojovníků. Existuje však velké množství důkazů o tom, že v mnoha případech to byly právě federální síly, kdo měl tyto akce na svědomí, o čemž nedávno hovořil i předseda vlády Čečenska A. Kadyrov.

⁶⁴ Citováno podle zprávy Memoriálu <http://www.memo.ru/hr/hotpoints/N-Caucas/ch99/010221/ni0221b.htm> (staženo 24. 09. 2004)

⁶⁵ Memorandum Human Rights Watch o situaci lidských práv v Čečensku, připravené k 59. zasedání Komise OSN pro lidská práva, viz online verzi: http://hrw.org/russian/reports/russia/2003/chech_rights.html#6 (staženo 22. 09. 2004)

⁶⁶ <http://www.memo.ru/hr/hotpoints/caucas1/msg/2004/04/m16758.htm>. K tomuto případu viz rovněž zprávy International Helsinki Federation for Human Rights: http://www.ihf-hr.org/viewbinary/viewhtml.php?doc_id=5902, http://www.ihf-hr.org/documents/doc_summary.php?sec_id=43&d_id=3883 (staženo 24. 09. 2004)

Situace lidských práv v Čečensku

—
Květen 2005

Ozbrojení lidé obvykle přijíždějí na obrněných a jiných vojenských vozech, které používají pouze příslušníci federálních jednotek a v mnoha případech hovoří rusky bez přízvuku, charakteristického pro obyvatele severního Kavkazu. Pravidelnost těchto akcí a početnost ozbrojených skupin jsou další díly na vahách, které usvědčují federální jednotky a ne nikoho jiného.⁶⁷

Memoriál v této souvislosti uvádí typický případ: „8. dubna 2004 ve velehorské vesnici Rigachoj Vedenského okresu došlo kvůli leteckému útoku ke úmrtí Majdat Damajejovové a jejích pěti dětí ve věku 4, 3, 2 roky a 9 měsíčních dvojčat. Velitelství vzdušných sil (VVS) odmítlo potvrdit bombardování vesnice a s odvoláním na prokuraturu sdělilo, že tato rodina zahynula kvůli výbuchu nálože. Zodpovědnost za tragédii se tedy přenesla na samotné zabitě, kteří byli údajně napojeni na ozbrojené formace separatistů.

9. dubna 2004 bylo poblíž vesnice Seržeň-Jurt nalezeno devět těl, které nesly známky týrání a násilné smrti. Osm z nich bylo odvezeno z vesnice Duba-Jurt v noci na 27. března. Okolnosti napovídaly, že tuto akci organizovali příslušníci federálních sil. O této skutečnosti hovořili také představitelé Human Rights Watch a Memoriálu na tiskové konferenci 8. dubna. Představitelé Regionálního operativního štábu (ROŠ) však z této protiteroristické operace na severním Kavkaze obvinili opět teroristy, které vinili za únos a následné vraždy: daná událost je prý pomstou obyvatelům Duba-Jurtu, kteří odmítli bojovníkům poskytnout potraviny. Ostatně zprávy tiskových služeb VVS a ROŠ nelze považovat za hodnověrné – jejich popírání účasti federálních sil nejsou totiž srozumitelně zdůvodněna a v obou případech nenesou prohlášení oficiálních představitelů ani náznak pravděpodobnosti.

V prvně uvedené zprávě o tragédii ve vesnici Rigachoj bylo špatné datum. Uvádělo se v ní, že šlo o 9. dubna a představitel VVS „čestně“ tvrdil, že tento den se nálety nekonaly. Tutíž chybu však uvedli i představitelé (proruské – pozn. autora) čečenské vlády. Kromě toho se v těchto zprávách Memoriálu mnohokrát opakovalo, že tyto informace jsou zatím předběžné a že nepřesnosti nejsou vyloučené. A v případě, že se ve zprávě nějaké naleznou, budou okamžitě opraveny. I když však Memoriál tuto svoji chybu napravil, tisková služba VVS pořád do kola opakovala totéž: „9. dubna se nelétalo“.

Představitelé prokuratury, kteří přivedli na svět verzi, že zmíněná žena a její děti zemřeli kvůli explozi „nálože“, se nikterak nezaobírali faktem, že k explozi došlo nikoli v domě, ale venku. Ženy a děti byli zavaleni troskami. Zranění ze střepin a po explozi miny nebyla nalezena. Poblíž domu je navíc díra od druhé rakety, která je na videozáznamu dobře vidět. Copak tam tedy explodovala druhá „nálož“? Na zbytcích této nalezené rakety, která zabila rodinu Damajejových, je vidět její značení (markirovka). Pro vyšetřovací komisi by tudíž nemusel být problém zjistit její typ, číslo, letadlo, které ji neslo a pilota, který s ním letěl.

⁶⁷http://hrw.org/russian/reports/russia/2003/chech_rights.html (staženo 01. 10. 2004)

Situace lidských práv v Čečensku

—
Květen 2005

Stejně neopodstatněná jsou i prohlášení o únosech obyvatel Duba-Jurtu bojovníky. Zprvé, během zadržení v noci na 27. března byli použity dva obrněné vozy, jež bojovníci nemají k dispozici a zadruhé, obyvatelé vesnice vystopovali cestu vojenské kolony se zadrženými. Ta směřovala po trati Šatoj-Grozný vedle vesnice Staryje Atagi směrem k Chankale. Zatřetí, během dalších dnů se vesničanům podařilo zjistit, že se zadržení nacházejí v Chankale. Human Rights Watch dokonce dostala do rukou xerokopii záznamu prokurátorské prověrky, během níž se zjistilo, že zadržení byli nalezeni právě tam, na hlavní základně federálních sil v Čečensku.

Deváté tělo z těch, která byla nalezena poblíž vesnice Seržeň-Jurt, patří člověku, který byl původem z Duba-Jurtu, ale žil v Grozném a byl příslušníky federálních silových struktur zadržen v noci na 2. dubna v Oktjabrské čtvrti Grozného. To znamená, že „čečenští bojovníci“ mohli být zapleteni do zločinu u Seržeň-Jurtu pouze v tom případě, mají-li k dispozici obrněnou vojenskou techniku, volně přejíždějí přes kontrolní stanoviště, a mají-li základnu v Chankale“...⁶⁸

Blokování mezinárodní kontroly

Velmi důležitým úkolem Moskvy se stalo blokování toho, aby na místě byly přítomny představitelé mezinárodních organizací. Bránili se tedy kontrole událostí na severním Kavkaze. Podle zprávy Human Rights Watch „Rusko stejně jako dřív prakticky zcela blokuje vnější kontrolu nad průběhem čečenského konfliktu ze strany mezinárodních pozorovatelů a novinářů. Jako další pokus omezit tok informací o porušování lidských práv v této oblasti lze považovat i zadržení několika ochránců lidských práv čečenské národnosti, z nichž jeden „beze stopy zmizel.“ V okamžiku sestavování tohoto memoranda ruská vláda navzdory požadavkům dvou rezolucí Komise OSN pro lidská práva stále ještě nedeslala pozvánku zvláštním referentům OSN pro týrání a mimosoudní a masové popravy, která by je zvala k pobytu na tomto území. Společná návštěva zvláštního referenta pro otázky násilí ve vztahu vůči ženám a zvláštního představitele Generálního tajemníka pro věci nucených imigrantů byla díky ruské straně opakovaně odkládána. Koncem roku 2002 Moskva odmítla prodloužit mandát Podpůrné skupiny OBSE v Čečensku a pracovníci mise byli nuceni opustit region. Jedinými mezinárodními pozorovateli, kteří pracují přímo na místě událostí, jsou tři experti Rady Evropy, jejichž činnost je částečně kontrolována zvláštními představiteli Prezidenta Ruska pro zajištění práv a svobod člověka a občana v Čečenské republice.

⁶⁸ http://humanrightswatch.org/russian/press/2004/130404_chechnya.html (staženo 24. 09. 2004)

Situace lidských práv v Čečensku

—
Květen 2005

V březnu 2003 ruské úřady již podesáté odmítli Human Rights Watch se žádostí mít oficiální přístup do Čečenska. Během návštěvy Washingtonu v lednu 2003 však pomocník Prezidenta Ruské federace S. Jastržembskij ujistil Human Rights Watch o svém pozitivním vztahu ke vpouštění organizací pro ochranu lidských práv a humanitárních nevládních organizací do Čečenska a slíbil, že zváží možnosti podpořit Human Rights Watch ve věci uskutečnění mise v republice. Avšak po následném setkání, které se uskutečnilo v Moskvě a na kterém mělo dojít k detailnímu projednávání této návštěvy, pracovníci Jastržembského aparátu Human Rights Watch sdělili, že vzhledem ke „změněným okolnostem“ nemůže být takové povolení poskytnuto a že „kontakty“ s Human Rights Watch „budou přerušeny.“ Předtím se Human Rights Watch devětkrát obracelo na několik ruských institucí s žádostmi o návštěvu Čečenska, avšak všechny žádosti byly odmítnuty nebo ignorovány.

Během posledních tří měsíců bylo zaregistrováno několik případů zadržování a utlačování obránců lidských práv čečenské národnosti federálními silami a představiteli moci, což ztěžovalo jejich monitoringovou činnost a činnost na obranu lidských práv⁶⁹

Nejnovější zpráva Human Rights Watch uvádí, že navzdory neutuchajícím případům porušování lidských práv obyvatel Čečenska „ruská vláda stále hovoří o tamní „stabilizaci“ situace. Přičemž důsledně omezuje přístup novinářů a mezinárodních humanitárních organizací a organizací pro ochranu lidských práv na toto území...“⁷⁰

Podobné zkušenosti mají i příslušné orgány OSN. Mary Robinson, komisařka OSN pro lidská práva, upozornila, že „během posledních měsíců jsme obdrželi informace o vážných porušováních lidských práv v Čečensku. Některá tato fakta byla potvrzena mezinárodními organizacemi. Je pro nás nesmírně obtížné ověřovat věrohodnost těchto informací, protože Rusko již delší dobu nepouští naše představitele na toto území...“⁷¹

V dubnu byla navíc rozhodnutím Stavropolského oblastního soudu zrušena činnost humanitární organizace Dánské rady pro podporu uprchlíků na území Čečenské republiky.⁷² V současné době tedy, jak již bylo zmíněno, v části Čečenska trvale působí jednotliví představitelé ruského Střediska pro ochranu lidských práv Memoriál, kterým oficiální představitelé Ruska neumožňují plnohodnotně pracovat.

⁶⁹ NTV, 21. 03. 2000

⁷⁰ Viz materiál Human Rights Watch http://www.hrw.org/russian/press/2004/130404_chechnya.html (staženo 14. 10. 2004)

⁷¹ Podrobněji o mezinárodních aspektech čečenského konfliktu viz kapitolu Mezinárodní reakce.

⁷² Viz materiál Human Rights Watch http://www.hrw.org/russian/press/2004/130404_chechnya.html (staženo 24. 09. 2004)

Situace lidských práv v Čečensku

—
Květen 2005

Prohlášení mezinárodních humanitárních organizací, mezinárodních organizací pro ochranu lidských práv a vlád některých západních zemí o četných případech porušování lidských práv v Čečensku jsou vládou Ruské federace tradičně interpretována jako neobjektivní. Dále jsou drtivou většinou ruských politiků označovány jako integrální část cílené politiky diskreditace Ruska.⁷³ Moskva například na další apel Rady Evropy, v němž je vyjádřeno znepokojení nad pokračujícími případy porušování lidských práv v Čečensku, a výzvu (toto prohlášení bylo rovněž adresováno do OSN) ruské vládě přijmout neodkladná opatření v této věci, reagovala odvetným obviněním, že Rada Evropy „zpochybňuje politický proces na severním Kavkaze“ a „poskytuje morální podporu teroristům.“⁷⁴ Je zajímavé, že „dva roky po sobě (2000 a 2001) Komise pro lidská práva přijímala rezoluce s výzvou k Rusku, aby zastavilo porušování lidských práv, zajistilo reálný mechanismus zabezpečení zodpovědnosti za takové činy a pozvalo do regionu monitoringové mechanismy OSN. Rusko odmítlo obě tyto rezoluce a nesplnilo většinu doporučení.“⁷⁵

Únosy a mizení lidí, krvavé „začistky“, drancování, vydírání a ponižování obyvatelstva severokavkazské republiky zůstávají stále velmi vážné, o čemž svědčí i srpnová (2004) zpráva International Helsinki Federation for Human Rights s příznačným názvem „Čečensko: Násilné „mizení“, mimosoudní popravy a nezákonná držení lidí“ aj.⁷⁶

V posledních měsících dochází k aktivizaci teroristicko-diverzní činnosti ze strany separatistů na území Čečenska a v sousedních republikách – v Ingušsku a v Dagestánu. I v návaznosti na tuto skutečnost se stupňuje rozsah represálií, které zpravidla míří proti

⁷³Tamtéž

⁷⁴www.ihf-hr.org/viewbinary/viewdocumentphp?download=1&doc_id=6069, www.ihf-hr.org/viewbinary/viewdocument.php?download=1&doc_id=6070. Viz rovněž aktuální zprávu Human Rights Watch www.hrw.org/english/docs/2004/04/07/russia8408.htm (staženo 24. 09. 2004)

⁷⁵Kaliyev, R.: Chechten Reality: GRU vs. FSB, in: Perspektivy, Vol. XII, Nu. 1 (September – October 2001), FSB pochiščjajet ljudej, <http://www.hro.org/war/2004/07/15.php> (staženo 24. 09. 2004)

⁷⁶ Viz např. Zprávu Human Rights Watch od února 2002: Rossija-Čečnja: Pytki, nasilstvennyje isčeznovenija i vnesudebnyje kazni vo vremja „začistok“, www.hrw.org/russian/reports/2002/russia/sweep_final_report.html, str. 13, Krylovskij, V., Godovščina rezni v Novych Aldy, online verze je na adrese: www.hro.org/war/2004/02/05.php, str. 1-2, viz rovněž materiály Memoriálu: <http://www.memo.ru/hr/hotpoints/caucas1/msg/2003/05/m2606.htm> a www.memo.ru/hr/hotpoints/N-Caucas/misc/st_kalin.htm (staženo 20. 10. 2004)

Asociace
pro mezinárodní
otázky
Association
for International
Affairs

Situace lidských práv v Čečensku

—
Květen 2005

obyčejným lidem. V regionu se zvýšila účast zvláštních sužeb⁷⁷, zvýšil se podíl politických vražd⁷⁸, ale i „začistek“ v čečenských táborech „interně přesídlených osob“ v Ingušsku.⁷⁹ Stále častější jsou případy protizákonného chování ze strany promoskevských čečenských milicionářů.⁸⁰ Těmto a jiným aspektům se budeme věnovat v dalších kapitolách.

⁷⁷ Statut uprchlíků se desetitisícům lidí, kteří přišli o domov a museli utíkat od války do sousedních oblastí se v Rusku samozřejmě neposkytuje. Jistou roli hraje i skutečnost, že se podle oficiální terminologie jedná o „provedení protiteroristické operace“, tedy nikoli o válečný konflikt. Viz například zprávu Human Rights Watch ze září 2003 s názvem „Zvůle nezná administrativní hranice. Porušování práv nucených emigrantů a mírných obyvatelů v Ingušsku“: http://www.hrw.org/russian/reports/russia/2003/sept_ingush.html (staženo 24. 09. 2004)

⁷⁸ Viz například zprávu Memoriálu „Čečnja: pochititeljami okazalis milicionery“: <http://www.memo.ru/hr/hotpoints/caucas1/msg/2004/07/20040702.htm> (staženo 26. 10. 2004)

Asociace
pro mezinárodní
otázky
Association
for International
Affairs

Situace lidských práv v Čečensku

—
Květen 2005

ASOCIACE PRO MEZINÁRODNÍ OTÁZKY (AMO)

Asociace pro mezinárodní otázky je nevládní nezisková organizace založená v roce 1997 za účelem výzkumu a vzdělávání v oblasti mezinárodních vztahů. Základním posláním AMO je přispívat k hlubšímu porozumění mezinárodnímu dění. Díky svým aktivitám doma i v zahraničí a dlouholeté historii je AMO vnímána jako čelní nezávislá instituce svého druhu v České republice.

K dosažení svých cílů AMO:

- formuluje a vydává studie a analýzy;
- pořádá mezinárodní konference, expertní semináře, kulaté stoly, veřejné diskuse;
- organizuje vzdělávací projekty;
- prezentuje kritické názory a komentáře k aktuálnímu dění pro domácí a zahraniční média;
- vytváří příznivější podmínky pro růst nové generace expertů;
- podporuje zájem o disciplínu mezinárodních vztahů mezi širokou veřejností;
- spolupracuje s řadou dalších domácích i zahraničních institucí.

VÝZKUMNÉ CENTRUM AMO

Výzkumné centrum Asociace pro mezinárodní otázky je předním českým think-tankem, který není spjat s žádnou politickou stranou ani ideologií. Svou činností podporuje aktivní přístup k zahraniční politice, poskytuje nestrannou analýzu mezinárodního dění a otevírá prostor k fundované diskuzi. Hlavním cílem Výzkumného centra je systematické sledování, analýza a komentování mezinárodního dění se zvláštním zaměřením na zahraniční politiku České republiky.

Výzkumné centrum bylo založeno v říjnu 2003 jako analytický útvar Asociace pro mezinárodní otázky se zaměřením na mezinárodní vztahy a zahraniční, bezpečnostní a obrannou politiku. Jádrem VC AMO je [tým analytiků](#), jejichž prostřednictvím nabízíme odbornou expertízu v hlavních problémech světových regionů a klíčových otázkách současné mezinárodní politiky. Výzkumné centrum zpracovává [vlastní odborné studie](#), analytici poskytují [komentáře](#) k aktuálnímu dění prostřednictvím médií. Dedikovanou platformou pro hodnocení mezinárodní politiky je [blog AMO](#).

www.amo.cz

